

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta pedagogická

Diplomová práce

2015

Zdena Winklerová

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

Katedra hudební kultury

**Hudební výchova - vývoj a význam předmětu
s přihlédnutím ke kontextu historie českého
školství**

Diplomová práce

Zdena Winklerová

Učitelství pro 1. stupeň ZŠ

Vedoucí práce: doc. PaedDr. Marie Slavíková, CSc.

Plzeň, 2015

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

Plzeň, 15. dubna 2015

.....
vlastnoruční podpis

Děkuji vedoucí mé diplomové práce doc. PaedDr. Marii Slavíkové, CSc. za její vedení a podnětné připomínky k této práci.

Motto:

„Chcete-li dobře vzdělávat, pamatujte na tři věci: hlava, ruce, srdce. Toť ustavičná přirozená metoda. Dívat se na vše, čemu se máme učit; pokoušet se o všechno, co máme činit; všechno, čeho máme užití, použití k závaznému užítku.“

J. A. Komenský

Originál zadání
práce (student obdrží od
svého vedoucího práce

Obsah

ÚVOD	3
1 HISTORICKÝ VÝVOJ HUDEBNÍ VÝCHOVY DO BÍLÉ HORY	4
1.1 Počátky vzdělanosti u nás	4
1.2 Vývoj hudební výchovy ve středověku	6
1.2.1 Školy městské.....	6
1.2.2 Školy partikulární	7
1.2.3 Založení Univerzity Karlovy.....	8
1.2.3.1 Význam založení univerzity.....	11
1.3 Školství Jednoty bratrské a pojetí hudební výchovy	12
1.3.1 Vznik a vývoj Jednoty bratrské.....	12
1.3.2 Školský systém Jednoty bratrské.....	14
1.3.2.1 Hudební výchova v bratrských školách.....	15
1.3.2.2 Jan Blahoslav a jeho vliv na hudbu Jednoty bratrské	16
2 VÝVOJ HUDEBNÍ VÝCHOVY OD DOBY POBĚLOHORSKÉ PO 60. LÉTA 20. STOLETÍ	18
2.1 Tovaryšstvo Ježíšovo a české školství	18
2.1.1 Jezuitský školní systém	19
2.1.2 Hudební výchova v jezuitských školách.....	19
2.2 Hudební výchova v městských školách	20
2.3 Vývoj hudební výchovy v druhé polovině 18. století	22
2.3.1 Uzákonění všeobecné školní docházky	22
2.3.2 Hudební výchova v osvícenství.....	24
2.3.3 Hudební výchova v době Národního obrození.....	25

2.4 Hudební výchova v 19. a 20. století	26
2.4.1 Vývoj hudební výchovy v 19. století a počátku 20. století...	26
2.4.2 Hudební výchova v období 1918-1945	27
2.4.3 Poválečné období	28
2.4.4 Vývoj hudební výchovy v 50. a 60. letech	29
3 NOVÝ SMĚR V POJETÍ HUDEBNÍ VÝCHOVY – 70. LÉTA	32
4 TVOŘIVOST V SOUČASNÉ HUDEBNÍ VÝCHOVĚ	34
4.1 Pěvecká výchova.....	34
4.1.1 Nácvik pěveckého dýchání	35
4.1.1.1 Nejčastější chyby žáků v průběhu pěveckého dýchání:...	36
4.1.2 Nasazení tónu.....	36
4.1.3 Rozezpívání	37
4.1.4 Práce s nezpěváky.....	38
4.1.5 Hlasová hygiena.....	39
4.2 Nácvik rytmu	40
4.3 Vokální Intonace.....	41
4.4 Hra na hudební nástroje v hodinách hudební výchovy	42
4.5 Profil moderního učitele hudební výchovy	43
4.6 Modelová hodina hudební výchovy na 1. stupni ZŠ	45
ZÁVĚR	47
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	48
SUMMARY	51

ÚVOD

Má diplomová práce se zabývá vývojem a významem předmětu hudební výchova v kontextu s vývojem českého školství. Cílem a úkolem této práce je seznámení s postavením hudební výchovy v našich školách a poukázání na spojitost s historickým vývojem. V této práci jsem se snažila zachytit genezi školské hudební výchovy.

Toto téma jsem si vybrala ze dvou důvodů. Prvním důvodem je fakt, že sama již devět let hudební výchovu vyučuji na základní škole. Druhým důvodem výběru této problematiky je můj celoživotní zájem o hudbu a hudební dění obecně.

Práci dělím do čtyř kapitol, které obsahují další podkapitoly.

První kapitola má název *Historický vývoj hudební výchovy do Bílé Hory* od počátku až do roku 1620, kdy došlo v českých zemích k zásadním změnám.

Druhá kapitola se nazývá *Vývoj hudební výchovy od doby pobělohorské po 60. léta 20. století*. V prvních dvou kapitolách je ukázáno, že hudební výchova měla ve školství až do tereziánských reforem výsadní postavení (bezmála osm set let). Toto souviselo od počátku s rozšířením křesťanství, protože žáci byli využíváni při liturgiích. Tuto prioritu sdílely později i školy protestantských církví, zejména školy Jednoty bratrské. V období, které nastalo po potlačení stavovského povstání bylo, zlikvidováno protestantské školství a velká část inteligence byla nucena odejít za hranice. Tereziánská reforma školství se negativně promítla do vývoje hudební výchovy. Její rehabilitace nastává až ve 20. století. V diplomové práci bude popsáno, proč se tak stalo.

Zásadními se pro vývoj hudební výchovy stávají 70. léta. O tomto vývoji píše v kapitole *Nový směr v pojetí hudební výchovy-70. léta*.

Čtvrtá kapitola nazvaná *Tvořivost v současné hudební výchově* se zabývá nejdůležitějšími částmi hudební výchovy, jako jsou zpěv, rytmus, hra na lehké hudební nástroje. Kapitola je uzavřena modelovou hodinou.

Při zpracování své diplomové práce jsem se používala odbornou literaturu, získané studijní poznatky i pedagogické zkušenosti.

1 HISTORICKÝ VÝVOJ HUDEBNÍ VÝCHOVY DO BÍLÉ HORY

1.1 Počátky vzdělanosti u nás

Počátky středoevropské vzdělanosti souvisí s rozvojem křesťanství a jeho expanzí. S počátky vzdělání a vzdělanosti v našich zemích je spjato působení sv. Cyrila a Metoděje na Velké Moravě. Sv. Konstantin v šedesátých letech 9. století vytvořil staroslověnské písmo, tzv. hlaholici, která usnadňovala překlad církevních textů do staroslověnštiny. Na velkomoravské vzdělanosti měl zásluhu především sv. Metoděj a jeho žáci, kteří učili v centrech říše. Za vzor zde byl brán byzantský způsob výuky, ve kterém kromě náboženství byl dáván velký důraz i na právo¹. Po smrti sv. Metoděje a vyhnání jeho žáků se část velkomoravských vzdělavců přemístila do Čech².

V přemyslovském státě vznikla v Budči na počátku 10. století první škola v Čechách. Ta byla založena při rotundě sv. Petra, kterou nechal postavit kníže Svyatopluk I. mezi lety 895-905. V této škole se vyučovalo i gregoriánskému chorálu a tím začínají počátky hudební výchovy u nás. Podle Kristiánovy legendy v této škole studoval i sv. Václav, který si gregoriánský chorál údajně velmi oblíbil. Pro vývoj vzdělanosti v Čechách mělo velký význam zakládání klášterů. První klášter v českých zemích, který byl vystavěn k počtě sv. Jiří, nechala založit roku 970 Mlada³, dcera knížete Boleslava I.⁴ Roku 993 založil kníže Boleslav II.⁵ spolu s biskupem Vojtěchem (pozdějším sv. Vojtěchem) břevnovský klášter. Sv. Prokop založil roku 1032 Sázavský klášter. Při těchto klášterech byly zakládány školy, které vychovávaly církevní dorost.⁶ Žáci zde studovali zdarma, byli šaceni a živeni. Zpěv zde byl jedním z hlavních předmětů a žáci zpívali i při mších. Protože v kostele mohli zpívat jen muži a kněžské povolání bylo určeno také mužům, byl ženám

¹VLHA, Radovan: *Počátky a projevy vzdělanosti na území Velké Moravy*. Disertační práce. Praha: UK, 2013, s. 44

²ČORNEJ, Petr. *Dějiny země Koruny české I*. Praha: Paseka, 1992, s. 28-29

³Princezna Mlada (935-994) byla také první abatyší kláštera

⁴Vládl 935-972

⁵Vládl 972-999

⁶GREGOR, Vladimír, SEDLICKÝ, Tibor. *Dějiny hudební výchovy v českých zemích a na Slovensku*. Praha: Supraphon, 1990, s. 11

přístup do těchto škol zapovězen.⁷ Klášterní školy se dělily na světské (v nichž se připravovali budoucí státní úředníci) a duchovní, kde kde studovali budoucí kněží.

Po roce 973, kdy bylo založeno pražské biskupství, byla založena katedrální škola, která se zabývala výchovou kněží. Jedním z jejích absolventů byl i pozdější kanovník Kosmas⁸. Druhá katedrální škola vznikla roku 1073 v Olomouci, kde bylo toho roku ustanoveno biskupství.⁹

V průběhu 13. století začaly vznikat školy i při farách. Nazývaly se parochiální a jednalo se o školy, na nichž bylo poskytováno elementární vzdělávání. Vyučoval se na nich katechismus, čtení, počítání a zpěv. Na rozdíl od klášterních a katedrálních škol, kde učili kněží, na těchto školách působily osoby s nižším svěcením.¹⁰ I zde byl dáván velký důraz na zpěv, který byl plně podřízen církevním potřebám.¹¹

⁷Podle výroku z 1. listu Korinským apoštola Pavla: „Ženy ať v církvi mlčí“

⁸cca *1045 - +1125 Autor první kroniky (Kronika česká), v letech 1120-1125 působil jako děkan kapituly při chrámu sv. Víta.

⁹MORKES, František: *K historii českého církevního školství*. Dostupné z http://www.skolstvi.cirkev.cz/_d/historie-ccs.doc

¹⁰SOMR, Miroslav. *Nástin dějin školství a pedagogiky*. Praha: Ministerstvo školství ČSR, 1987, s. 46

¹¹KOVAŘÍK, Vladimír. *Vývoj hudební výchovy na českých školách*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1960, s. 8-11

1.2 Vývoj hudební výchovy ve středověku

1.2.1 Školy městské

Na počátku 13. století spolu s rostoucí mocí českého státu rostl i význam měst. Spolu s růstem měst, na který navazoval rozvoj obchodu a řemesel, vzrostla i potřeba větší vzdělanosti obyvatelstva. S rostoucí potřebou vzdělanosti se ukázalo církevní školství jako málo efektivní. Školy přijímaly pouze žáky, které z nějakých důvodů potřebovaly. Díky tomu vznikaly mezi městy a církví třenice.

Městské školy vznikaly buď převzetím školy farní, nebo vystavěním nové školy. První městská škola byla založena v roce 1265¹² královským mincmistrem Eberhardem při kostele u sv. Havla v Praze¹³. Vyučování probíhalo v podstatě stejně jako na farních školách. Zpěv byl nejdůležitější předmět vedle náboženství a latiny. Stejně jako na škole farní učil zpěvu kantor, jemuž asistoval sukcentor. Hlavní náplní výuky byl liturgický zpěv. Žáci zpívali nejen, když nacvičovali s kantorem, ale i během celého dne.¹⁴ Ve všeobecné výuce byli žáci děleni do tří skupin podle vyspělosti: v první se učili číst a psát, obsahem druhé byl základ latiny, díky čemuž se ve třetí skupině učil základ křesťanské filozofie. V otázkách personálního složení učitelstva panovaly časté spory mezi církevními představiteli a měšťany. Měšťané prosazovali názor, že když platí náklady se školou spojené, mají právo dosazovat učitele, proti čemuž církev protestovala.¹⁵ Nakonec došlo ke kompromisu: učitele dosazovala městská rada, jejich aprobaci a kvalitu posuzoval tzv. scholastik, který byl k tomu zvláště pověřen místním ordinářem¹⁶.

Ve vesnicích nebo malých městech byly často nižší školy (někdy též nazývané dětinské). Žáci zde byli vyučováni českému psaní i čtení. Také se zde česky zpívalo.

¹²SOMR, Miroslav. *Nástin dějin školství a pedagogiky*. Praha: Ministerstvo školství ČSR, 1987, s.48

¹³Kostel i škola byla součástí tzv. Nového města u sv. Havla

¹⁴KOVAŘÍK, Vladimír. *Vývoj hudební výchovy na českých školách*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1960, s. 12

¹⁵SOMR, Miroslav. *Nástin dějin školství a pedagogiky*. Praha: Ministerstvo školství ČSR, 1987, s.49

¹⁶Ordinář-představitel diecéze, biskup nebo arcibiskup

Na těchto školách církev neparticipovala, protože liturgický zpěv v českém jazyce byl ještě dlouhá staletí nemyslitelný¹⁷.

1.2.2 Školy partikulární

Kromě městských škol jako alternativy farních škol vznikaly na počátku 14. století školy partikulární jako alternativa latinských škol. Jejich název ve smyslu studiorum particulare – tj. částečné studium. Vyučovala se zde jen část tzv. trivium¹⁸ a kvadria¹⁹. Absolvování této školy bylo předpokladem pro tzv. studiorum generale – tj. úplné vzdělání, což znamenalo studium na univerzitě. Škola byla financována městem a studium v ní bylo bezplatné, tudíž dostupné velké části obyvatelstva. Pro vývoj partikulárních škol bylo významné založení Univerzity Karlovy, která od svého založení dozorovala nad těmito školami a značně se podílela na jejich kvalitě i díky povinnosti bakalářů, kteří, pokud chtěli vykonat mistrovskou zkoušku, museli dva roky vyučovat v partikulární škole.²⁰ Univerzitní samospráva jmenovala vedoucího školy tzv. rektora, který musel mít akademickou hodnost bakalář nebo mistr. Současně dosazovala i učitelský sbor. Jen učitele zpěvu (kantora) a jeho zástupce jmenoval místní farář nebo městská rada, a tudíž nepodléhali pravomoci univerzity. Kantoři, jelikož byli především hudebníky, neuměli latinsky a učili kromě hudby žáky číst a psát česky. Rozvoj partikulárních škol nastal zvláště v 15. a 16. století s postupem humanismu.²¹ Většina těchto škol byla v tomto období, stejně jako univerzita, utrakvistická.²²

Postupem času se ustálily tři stupně škol. Nejčastějším stupněm byl tzv. minor, kde se ve třech třídách studoval základ latiny. Ve druhém stupni, mediocris, přibyla rétorika a poezie. Třetí, nejvyšší stupeň, major, byl zakládán jen vzácně. Tato škola již byla přímým pojátkem s místní univerzitou, proto se také někdy nazývala kolej nebo lyceum.²³

¹⁷Liturgii v národních jazycích římskokatolické církvi zavedl až 2. Vatikánský koncil (1958-1963)

¹⁸Trivium-základ tzv. sedmi svobodných umění-rétorika, logika, gramatika

¹⁹Kvadrium – vyšší základ sedmi svobodných umění-latina, aritmetika, astronomie a hudba

²⁰SOMR, Miroslav. *Nástin dějin školství a pedagogiky*. Praha: Ministerstvo školství ČSR, 1987, s.53

²¹PEČMAN, Rudolf: Kulturněhistorický pohled na zastoupení hudby v našich partikulárních školách. In *Dějiny hudební výchovy (osobnosti, instituce, koncepce)*. Ostrava:AHUV TC, 1996, , ISBN 80-8578072-0, s. 133

²²Utrakvisté-husité

²³KOVAŘÍK, Vladimír. *Vývoj hudební výchovy na českých školách*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1960. s. 14-15

Zpěv měl v partikulární škole výsadní postavení. Byl brán jako nejdůležitější předmět hned po latině. Na drtivé většině škol se jím žáci s kantorem zabývali denně. Výuka zpěvu, stejně jako ostatní výuka byla definována ve školním řádu. Výuka na jednotlivých školách nebyla sjednocená. Nejrozšířenější řád byl sepsán rektorem Univerzity Karlovy Petrem Codicillou z Tulechova²⁴ roku 1587.²⁵ V tomto dokumentu bylo dáno poučení, jak má vypadat hudební výchova od základu: v první třídě bylo doporučeno zpívat žalm a písně české (které již tehdy byly v rámci reformace vydávány) nebo latinské a německé. Ve druhé třídě se mělo začít se zpěvem stupnic na solmizaci (ut, re, mi, fa, sol, la – počteční slabiky hymnu ke sv. Janu Křtiteli) a mělo se dbát na výuku základních hudebních pravidel a pouček. Ve čtvrté třídě byla doporučována instrumentální hra (nejčastěji, pokud vůbec se učilo hrát na housle) a požadoval se zpěv z listu. Na školách se učilo chorálovému i figurálnímu zpěvu. To dokazuje nařízení univerzity z roku 1599: „*Co se sukcentorův, aneb kantorův dotýče, ti ať každého dne v první hodině zpívají v pondělí, v úterý, ve středu cantum gregorianum a ve čtvrtek a v pátek figurativum, co mají v kostele v neděli zpívat.*“²⁶

Žáci zpívali nejen při bohoslužbách a významných událostech, ale za odměnu i při různých měšťanských výročích. Někteří měšťané na školy pamatovali finanční částkou v závěti s tím, že určitý den budou k jeho počtě zpívat.

1.2.3 Založení Univerzity Karlovy

Aktem, který bezprostředně souvisel se založením Karlovy univerzity bylo povýšení pražského biskupství na arcibiskupství bulou papeže Klementa VI.²⁷ „*Romanus Pontifex*“ vydanou 30. dubna 1344. Papež tím vymanil české země z jurisdikce mohučských arcibiskupů, kteří tradičně korunovali české krále. O toto povýšení, zvyšující prestiž českého království, o které se neúspěšně snažili i poslední přemyslovští králové, se zasloužilo diplomatické mistrovství moravského markraběte Karla²⁸ (budoucího císaře

²⁴ *1533–+1589, úřad rektora zastával v obdobích 1572-73 a 1583-1589.

²⁵FUKAČ, Jirí, TESAR, Stanislav, VEREŠ, Jozef. *Hudební pedagogika: Koncepce a aplikace hudebně výchovných idejí v minulosti a přítomnosti*. Brno: Masarykova univerzita, 2000, ISBN 80-210-2458-5, s.51

²⁶KOVAŘÍK, Vladimír. *Vývoj hudební výchovy na českých školách*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1960, s. 16

²⁷Vlastní jméno Pierre de Rossieres (*1291-1352), doba pontifikátu 1342-1352

²⁸*1314- +1378, od roku 1346 král český a římský, roku 1355 korunován císařem Svaté říše římské

Karla IV.), který se s papežem velmi dobře znal (ten býval jeho učitelem u francouzského královského dvora). Velkou míru hrály i papežovy ostré spory s římským císařem Ludvíkem Bavorem²⁹ a jeho snaha zajistit si podporu Lucemburků. Karel Lucemburský byl vybrán jako kandidát na vzdorokrále císaře a byl zvolen pěti kurfiřtskými hlasy³⁰ 11. července 1346.³¹

Úmysl založit v českých zemích univerzitu měl již král Václav II., vládnoucí v letech 1278-1305. Kvůli nesouhlasu šlechty však musel od svého úmyslu upustit. K plánu založit v Praze první středoevropskou univerzitu se vrátil roku 1346 tehdy již český a zvolený římský král Karel IV., vyslal do Avignonu³², který byl tehdy papežským sídelním městem, poselstvo, které mělo vyjednat s papežem Klimentem VI. jeho požehnání pro vznik univerzity. Dne 26. ledna 1347 papež povolil ustanovení univerzity. Po schválení králova záměru zemským sněmem vydal Karel IV. 7. dubna 1348 zakládající listinu Karlovy univerzity.

Hlavním cílem založení vysokého učení bylo kromě nesporného zvýšení prestiže království i udržení výkvětu inteligence v zemi a přilákání cizích studentů do českého království. Do té doby museli žáci odjíždět na studia na zahraniční univerzity (nejčastěji do italské Boloně). Tento záměr je zaznamenán i v zakládající bule Karla IV. : „*A tak, aby naši věrní obyvatelé království, kteří bez ustání lační po plodech vědění, nebyli již vázání v cizích vlastech almužny se doprošovati, ale našli již v království stůl k pohoštění svému prostřený. Též aby ti, jež vyznamenává vrozená bystrost a nadání, stali se poznáním věd vzdělanými, i nebyly i nuceni, ano za zbytečnou věc mohli pokládati, za účelem vyhledávání věd daleký kraj světa obcházeti, k cizokrajným národům se obracet, nebo, aby jejich dychtění po vědách ukojeno bylo, v cizích končinách žebrati, nýbrž aby za svou slávu považovali, že sami mohou jiné z ciziny k sobě zváti a účastny je učiniti této rozkošné vůně a tak velikého vděku.*“³³ Práva vysokého učení definoval tzv. Eisenašský diplom vydaný Karlem IV. 14. ledna 1349. Nejvýznamnějším raným počinem, kterým panovník reagoval

²⁹*1282 - + 1347, od roku 1328 císař Svaté říše římské

³⁰Kurfiřti - volitelé římského krále. Byl mezi nimi i český král.

³¹ČORNEJ, Petr. *Dějiny země Koruny české I.* Praha: Paseka, 1992, s. 110-111

³²V letech 1309-1378 papežové nuceně sídlili v Avignonu.

³³KOVAŘÍČEK, Václav. *Prameny k dějinám školství I.* Olomouc, 1984, str. 33-34

na založení univerzit ve Vídni a Krakově, bylo postavení bohatě podporované Karlovy koleje roku 1366.

Vzorem uspořádání univerzity byla organizace pařížské, boloňské a neapolské univerzity.

Byly zde čtyři fakulty: fakulta svobodných umění, právnická, lékařská a teologická fakulta. Dle vzoru neapolské univerzity byli studenti zařazeni do národů. Pojem národ zde však nebyl chápán v nacionálním měřítku, ale označoval země, odkud studenti přicházeli. Pražské vysoké učení obsahovalo čtyři národy: český, saský, bavorský a polský.³⁴ Nepoměr hlasů k domácím studentům zvrátil až Dekret kutnohorský, vydaný králem Václavem IV. roku 1409, který českým studentů přiřkl tři hlasy a cizincům dohromady jeden.³⁵ V důsledku tohoto dokumentu opustilo univerzitu kolem 800 příslušníků akademické obce. Dekret kutnohorský se netýkal právnické fakulty, která se již roku 1372 přes odpor arcibiskupa Jana Očka z Vlašimi³⁶ odtrhla.

Garantem univerzity byl kancléř, kterým se automaticky stával pražský arcibiskup, který mimo jiné uděloval mistrům právo na vysokém učení učit. Univerzita měla vlastní samosprávu, v jejímž čele stál volený rektor. Podle ustálených zvyklostí byla i univerzita vyjmuta z civilního i trestního soudnictví, což se vztahovalo i na bývalé členy akademické obce. Dle platných řádů ve věcech soudních rozhodoval rektor. Studium na univerzitě nemělo ustálenou formu. O tom, jak bude vyučováno, rozhodovali sami učitelé, kteří většinou používali vlastní texty (hlavním důvodem byla drahota opisovaných knih). Kromě normální výuky v prostorách koleje probíhala výuka i v domech učitelů. Dověšením studia bylo získání akademické hodnosti mistr (na fakultě artistické a teologické) nebo doktor (na lékařské a právnické fakultě). Závěrečná (mistrovská resp. doktorská) zkouška probíhala jednou ročně, k nižší (bakalářské) zkoušce bylo možné se přihlásit ve čtyřech termínech za rok.³⁷

Na univerzitě se vyučovalo i hudbě v rámci tzv. kvadria. Jednalo se však spíše o matematickou disciplínu. Zpočátku se přednášela hudební teorie Johanna de Muris³⁸,

³⁴ČORNEJ, Petr. *Dějiny země Koruny české I*. Praha: Paseka, 1992, s. 143-144

³⁵ČORNEJ, Petr. *Dějiny země Koruny české I*. Praha: Paseka, 1992, s. 159

³⁶+1380, druhý arcibiskup pražský (1364-1378), byl jako první Čech jmenován kardinálem (1378)

³⁷SOMR, Miroslav. *Nástin dějin školství a pedagogiky*. Praha: Ministerstvo školství ČSR, 1987, s. 52-53

³⁸*1290 - +1350 byl jeden z nejvýznamnějších teoretiků Ars novy

keré sepsal v teoretických dílech „*Musica practica*“ a „*Musica speculativa secundum Boethium*“. Později se přidaly i jiné metodické spisy. Studenti praktikovali hudbu světského charakteru.

1.2.3.1 Význam založení univerzity

Založení univerzity bylo do té doby nejvýznamnějším činem pro posun ke všeobecné vzdělanosti. K vyššímu vzdělání se dostávalo mnohem větší množství studentů, kteří by si předtím vysokoškolské studium v zahraničí dovolit nemohli. Pozitivně ovlivňovala univerzita i rozvoj partikulárních škol, jejichž počet díky hospodářskému růstu neustále rostl. Než student mohl přistoupit k závěrečné mistrovské zkoušce, musel dva roky vyučovat na partikulární škole. Univerzita měla záhy výrazný podíl v diskuzi kolem krize v církvi (dvoj-papežství) a později v reformačním hnutí. Její mezinárodní význam však s husitskými bouřemi značně poklesl.³⁹ Počínaje husitskou revolucí a konče bitvou na Bílé hoře byla utrakvistická, díky čemuž se ocitla v izolaci.⁴⁰ V polovině 15. století měla jen jednu fakultu pečující o vzdělání učitelů, fakultu svobodných umění.⁴¹ S příchodem jezuitů, jejichž kolej císař Matyáš roku 1616 povýšil na univerzitu, navíc získala silnou konkurenci. Do jezuitské koleje díky její náboženské toleranci (jezuité měli zakázáno přemlouvat protestanty ke konverzi) i kvalitě výuky směřovali i žáci z protestantských rodin. Univerzitu Karlovu převzal roku 1622 jezuitský řád. V roce 1654 pak svou činnost obnovila i právnická a lékařská fakulta a změnila svůj název na Univerzita Karlo-Ferdinandova.

³⁹Dějiny hudební výchovy (osobnosti, instituce, koncepce). Ostrava: AHUV TC, 1996, , ISBN 80-8578072-0, s.133

⁴⁰JANÁČEK, Josef: *Jan Blahoslav*. Praha: Svobodné slovo, 1966, s. 55

⁴¹ČORNEJ, Petr. *Dějiny země Koruny české I*. Praha: Paseka, 1992, s.194

1.3 Školství Jednoty bratrské a pojetí hudební výchovy

1.3.1 Vznik a vývoj Jednoty bratrské

V desetiletích, která nastala po bitvě u Lipan, kde byly na hlavu poražení husitští radikálové chtěli umírnění husitští předáci normalizovat a definovat vztah reformace k oficiální církvi. Tato početná skupina vedena Janem Rokycanou⁴² doufala, že by mohla vytvořit jistou alternativu v katolické církvi. Umírnění husité si zvolili právě Rokycanu za pražského arcibiskupa, kterého však přes velkou snahu papež neuznal.⁴³

Snahy o sblížení mezi utrakvisty a katolíky se staly trnem v oku radikálním husitům. Kompromisní postoje Rokycanova křídla jim přišly jako zrada Husova učení. Po seznámení se s myšlenkami Petra Chelčického první skupina vedená Řehořem Krajčím (který byl známý též jako Bratr Řehoř) opustila v roce 1457 Prahu, aby našla útočiště díky Rokycanově přimluvě v Kunvaldě u Žamberka.⁴⁴ Bratr Řehoř se stal také vůdčí osobností nového církevního společenství. Udržoval kontakty s podobně smýšlejícími skupinami, které se často k začínající církvi přidávaly. Hlavním duchovním pravidlem byla absolutní podřízenost Písmu svatému, jak ostatně vyznávali i první husité. Ovlivnění Chelčického učením odmítali násilí. Rozrůstající obec se stala trnem v oku jak katolíkům, tak i utrakvistům. Hlavním sporem s oběma hlavními církvemi bylo uznávání svátostí oltářní. Na rozdíl od katolíků i utrakvistů neuznávali ve svátosti oltářní zhmotněného Krista. Proto je obě největší církve svorně nazývaly pikarty⁴⁵. Do roku 1498 po vzoru prvních křesťanů nekřtily děti. Aby král Jiří zarazil pomluvy o kacířství v českém království (utrakvisté byli ještě tolerováni) byla církev v letech 1460-1461 na jeho příkaz, byť velmi vlažně, pronásledována.

Roku 1464 byl ustanoven první církevní řád známý jako „Svolení na horách Rychnovských“. V něm je mimo jiné deklarováno, že důležitější než svátosti a kněžské vedení pro křesťanský život je společenství věřících. Význam společenství měl u Jednoty

⁴²*1396 - + 1471, významná osobnost české reformace, neuznaný arcibiskup pražský

⁴³ČORNEJ, Petr. *Dějiny země Koruny české I*. Praha: Paseka, 1992, s. 178

⁴⁴ČORNEJ, Petr. *Dějiny země Koruny české I*. Praha: Paseka, 1992, s. 194

⁴⁵Sekta v husitském hnutí, odmítali přítomnost Krista v eucharistii. Byla potlačena roku 1421.

velký význam, což se odráží i v názvu. Bratři se sami nepovažovali za církve, ale jen za část Kristovy církve (v staročeštině „jednoty“).

Velmi záhy se objevil problém kněžstva. V první obci poskytovali věřícím svátosti utrakvističtí kněží. Většinou bratrů však vadilo jejich přejímání katolických rituálů i vnějškových projevů rituálů. Roku 1467 došlo k synodnímu sněmu, na kterém byli zvoleni noví kněží Jednoty a losem určen biskupem pětadvacetiletý Matěj z Kunvaldu. Tento zásadní a trvalý rozchod s utrakvisty přinesl nové pronásledování, mnohem ostřejší než roku 1460, a to bylo skončeno až smrtí Jiřího z Poděbrad a nástupem Vladislava II. Jagellonského na trůn.⁴⁶

Díky slabosti panovníka, který navíc musel řešit důležitější otázky, nastaly pro Jednotu léta relativního klidu a rozvoje, která trvala až do roku 1508, kdy byl vydán tzv. Svatojakubský zákon a Jednota byla opět pronásledována. Zákon platil až do Vladislavovy smrti. Rozšiřovaly se a zakládaly se nové sbory (plnily funkci farností). S tímto rozkvětem přišly i nové otázky v pojetí Jednoty. Starší generace odmítala společenskou angažovanost i obecnou vzdělanost křesťana, což bylo v nových poměrech velmi těžko proveditelné. Po vítězství reformního křídla vedeného biskupem Lukášem Pražským se Jednota otevřela širší veřejnosti. Lukáš také v letech 1518-1525 přeložil z latiny Nový zákon.⁴⁷ Po vypuknutí luteránské reformace biskup Lukáš navázal kontakt s Martinem Lutherem⁴⁸ a hledal možnosti vzájemné spolupráce. Díky luterskému vlivu začínala být do Jednoty přijímána i šlechta, aniž by se musela vzdát postavení a majetku. Roku 1535 předložila Jednota králi Ferdinandu I. žádost o uznání konfese, kterou panovník odmítl, nicméně byla Jednota tolerována. Obrat nastal až roku 1547, kdy proběhlo proti Ferdinandovi povstání⁴⁹, kterého se zúčastnili i bratrští šlechtici. V reakci na to byla Jednota skoro rozprášena a její členové se uchýlili buď na Moravu nebo do zahraničí. Vůdce Jednoty biskup Jan Augusta byl 16 let internován. Novým biskupem se stal Jan Blahoslav. Zlepšení nastalo až v poslední čtvrtině 16. století za vlády císaře Maxmiliána

⁴⁶Vladislav II. nastoupil na český trůn roku 1471

⁴⁷HALAMA, Jindřich. *Jednota bratrská 1457-2007*. Dostupné z <http://www.rosmus.cz/archiv/ostatni/jednota.pdf>

⁴⁸*1483 - +1546, významný německý církevní reformátor

⁴⁹Tzv. šmalkandská válka.

II.⁵⁰, kdy byla Jednota bratrská pod ochranou luterského křídla utrakvistické církve a části české šlechty, z nichž nejvýznamnější byli Václav Budovec z Budova⁵¹ a Karel starší ze Žerotína⁵². Roku 1609 byl císař Rudolf donucen podepsat majestát, kterým byla protestantům zaručena svoboda vyznání. Majestát však platil pouze do potlačení stavovského povstání. Roku 1627 bylo přijato Obnovené zřízení zemské, na jehož základě byla Jednota bratrská postavena mimo zákon. Množství členů včetně posledního biskupa J. A. Komenského natrvalo opustilo zemi.⁵³

1.3.2 Školský systém Jednoty bratrské

Rozvoj bratrského školství nastal až vítězstvím reformního křídla Lukáše Pražského.⁵⁴ První generace Jednoty pohlížela na vzdělání, stejně jako na estetické hodnoty, jako na nástroj, jak odlákat věřícího od poznání Kristova učení. Věřící chtěli nalézt původní křesťanské hodnoty v úplné izolaci.

Základem vzdělání byla původní výuka, kterou každý člen absolvoval doma, neboť se požadovalo, aby každý člen uměl číst, tj. aby uměl číst v Písmu. Výchově, na kterou kromě rodičů dohlížel i celý sbor, byl přiřknut prioritní význam. Byly přímo vymezeny povinnosti rodičů a dětí, které byly důležité zvláště v době potírání.

Se zřizováním bratrských škol se počalo již na konci 15. století, jednalo se však o ojedinělý jev. Původně byly školy zamyšlené k výchově kněží, později se otevřely i laikům. Byly přidruženy k tzv. bratrským domům. Výuka zde byla ve dvou stupních. První, nazývaný počáteční, se zaměřoval na zvládnutí čtení, psaní a počítání. Vyučovalo se česky a výuka probíhala odděleně pro chlapce i dívky. Vyšší vzdělání dostávali pouze chlapci, z nichž někteří byli určeni ke kněžské službě. Byl dáván zvláštní důraz na kázeň a pevně stanovený rozvrh, do něhož byly vkládány hodiny tělesné práce. V Jednotě panoval názor, že kněz by měl být po vzoru Ježíše Nazaretského vyučen nějakému řemeslu. U některých

⁵⁰Vládl 1564-1576

⁵¹*1551 - +1621, jeden z vůdčích osobností stavovského povstání, po jehož porážce byl popraven.

⁵²*1564 - +1636, při stavovském povstání zachoval věrnost Ferdinandu II., díky čemuž nemusel konvertovat ke katolicismu a nebyl mu zkonfiskován majetek. Podporoval Jednotu v exilu.

⁵³HALAMA, Jindřich. *Jednota bratrská 1457-2007*. Dostupné z <http://www.rosmus.cz/archiv/ostatni/jednota.pdf>

⁵⁴JANÁČEK, Josef. *Jan Blahoslav*. Praha: Svobodné slovo, 1966, s. 15-16

škol bylo možné, aby i velmi malé děti mohly sledovat výuku, v době, kdy s nimi z nějakého důvodu rodiče nemohli být. Významným dokumentem, který se zasloužil o trvalé místo vyššího vzdělání v Jednotě bratrské, byla „Filipika proti misomusům“ Jana Blahoslava. Velký rozmach bratrského školství nastal po roce 1609, bylo však ukončeno v roce 1623.⁵⁵

První školou byla škola v Brandýse nad Orlicí. Záhy byla následována školou v Mladé Boleslavi, která byla až do roku 1623 nejvýznamnější českou školou Jednoty. Působili na ní mj. Lukáš Pražský, Jan Augusta a Jan Blahoslav. Vyučoványi jazyky zde byla němčina, latina, řečtina a hebrejščina. K této škole byla přiřazena i dětinská škola, kde se odděleně vzdělávali hoši i dívky. V letech 1612-1620 působila v Praze Nazaretská kolej při Betlémské kapli, která sloužila jako příprava na univerzitní vzdělání.

Velmi záhy začaly vznikat bratrské školy i na Moravě. Nejvyhledávanější byla v Ivančicích. Vyučovalo se v ní v letech 1498-1623. Ve stejném roce byla založena škola v Přerově, která byla bohatě dotována Žerotíny. V této škole studovali mj. Jan Blahoslav a J. A. Komenský, který zde v letech 1614-1618 působil ve funkci rektora.⁵⁶

Pedagogové Jednoty, jako první v českých zemích, sepisovali metodické příručky v mateřském jazyce jako první v českých zemích, kterými nahradili latinské spisy. Jako první masově využili výhody tištěných knih.

Po hromadné emigraci bratrů v souvislosti s vyhlášením Obnoveného zřízení zemského zakládala Jednota bratrská školy v Polsku, Prusku a na Slovensku.

1.3.2.1 Hudební výchova v bratrských školách

Stejný názor jako na vzdělání měli první bratři i na hudbu. Uznávali pouze, stejně jako husité jednohlasý náboženský zpěv, kterému přikládali velkou váhu. První bratrský kancionál vyšel již roku 1501. Biskupové si roku 1549 přisoudili právo vybírat autory nových písní.⁵⁷ Předtím bylo totiž běžnou praxí, že byly vydávány písně neumělé po literární nebo hudební stránce, byť od nadšených, amatérských „skladatelů“. Byli pověřováni skladatelé, kteří hudbu většinou studovali v zahraničí. Na rozdíl od katolické

⁵⁵ ... *školství v JB*. Dostupné z http://www.jbmb.info/soubory/novinky/Jbulletin_2013_04.pdf

⁵⁶ JANÁČEK, Josef: *Jan Blahoslav*. Praha: Svobodné slovo, 1966, s.12

⁵⁷ GREGOR, Vladimír, SEDLICKÝ, Tibor. *Dějiny hudební výchovy v českých zemích a na Slovensku*. Praha: Supraphon, 1990, s. 13

praxe v kostelním sboru zpívali muži i ženy a náboženská píseň byla důležitou součástí katecheze.⁵⁸

Z toho lze samozřejmě usuzovat, že i ve školách měl zpěv výsadní postavení. Zpěvu se věnovaly i dívky, což bylo, oproti katolickým školám, novinkou. Příčinou bylo, že v liturgickém zpěvu katolické církve se mohli uplatnit pouze chlapci (resp. muži). Významným počinem bylo vydání Šamotulského kancionálu roku 1561, kde bylo zapsáno 754 písní. Z bratrských písní se v pobělohorské bitvě začaly utvářet lidové písně.⁵⁹

1.3.2.2 Jan Blahoslav a jeho vliv na hudbu Jednoty bratrské

Jan Blahoslav patřil k nejvýznamnějším osobnostem českého humanismus. Přes svůj relativně krátký život se zapsal do českých dějin jako jedna z nejvšestrannějších postav. Působil jako kněz, pedagog, diplomat, historik, hudební teoretik i skladatel. Narodil se 20. února 1523 v Přerově, kde také studoval na zdejší vyhlášené bratrské škole. Ve studiích pokračoval na univerzitě ve Wittenbergu, Královci a Basileji. V roce 1553 se stal knězem a roku 1557 byl vysvěcen na biskupa. Počátkem 60. let 16. století se stal vůdcem Jednoty. Sídlil v Ivančicích, kde roku 1562 založil bratrskou tiskárnu. Byl největším zastáncem vyššího vzdělání v Jednotě bratrské.

Blahoslav měl největší vliv na utváření bratrské duchovní písně.⁶⁰ Byl pověřen vydáním Šamotulského kancionálu⁶¹, který vyšel roku 1561 a na němž Blahoslav jako autor participoval osmi nápěvy a šedesáti devíti texty.

Pro vývoj hudební teorie je z jeho díla nejvýznamnější spis „Musica, to jest knížka zpěvákům náležitě zprávy v sobě uzavírající“, která vyšla tiskem poprvé roku 1558 v Olomouci. Toto první vydání se nezachovalo, známe až druhé vydání z roku 1569, které vydala bratrská tiskárna v Ivančicích. Jednalo se o první česky psanou hudebně teoretickou publikaci. Blahoslava k jejímu napsání vedla absence česky psané metodické knihy pro kantory (kteří vesměs latinu neovládali) a potřeba odhalovat a potírat časté zlozvyky

⁵⁸KOVAŘÍK, Vladimír. *Vývoj hudební výchovy na českých školách*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1960. s. 22-23

⁵⁹SEDLÁČKOVÁ, Romana: *Česká hudební pedagogika a její profilace od jejího počátečního strukturování až po současný stav*. Dostupné z <http://epedagog.upol.cz/eped1.2003/mimo/clanek07.htm>

⁶⁰JŮVA, Vladimír: *Problémy hudební pedagogiky*. Brno: UJEP, 1970, s. 12

⁶¹SEDLÁČKOVÁ, Romana: *Česká hudební pedagogika a její profilace od jejího počátečního strukturování až po současný stav*. Dostupné z <http://epedagog.upol.cz/eped1.2003/mimo/clanek07.htm>

v chrámovém zpěvu. V souladu s bratrskou praxí chorálového zpěvu se spis zabýval pouze jednohlasým zpěvem. Zájemcům o vícehlasý zpěv doporučoval Blahoslav studium latinské literatury.

Spis je členěn do deseti kapitol, jejichž náplní je středověká hudební teorie až do 16. století a dva „přidavky“. K jednoznačným kladům patří systematicčnost, rozvržení látky i srozumitelnost textu. První přídavek, pojmenovaný „Zprávy některé potřebné těm, kdož chtějí dobře zpívatí“, se zabývá pěveckou metodikou a jedná se o první pěvecko-metodický spis u nás. Již v předmluvě zastává názor, že píli a svědomitým cvičením se může stát zpěvákem nebo kantorem i ten, který nemá vysoké nadání (i v tom je patrné, jak Blahoslav přeskočil svou dobu). Mezi další rady, které Blahoslav dává, je vedení tónu, který nemá být zpíván přehnaně otevřenými ani zavřenými ústy. Toto poučení se v pěvecké pedagogice dává dodnes: při prvním způsobu tón vypadne z úst prostý rezonance, ve druhém tón nemá potřebný prostor. Tón volí používat měkký. K procvičování intonace doporučuje používat nástroje podobné lidskému hlasu (housle nebo píšťalu). Radí též v oblasti hlasové hygieny, zvláště v období mutace. Dává důraz na opravy chyb deklamace (tehdy byla praxe vkládat text do již hotové melodie). Druhý přídavek byl nazván „*Naučení potřebná těm, kteříž písně skládati chtějí*“ a v něm podával rady, jak správně komponovat písně, které mají posilovat víru.⁶²

⁶²JANÁČEK, Josef: *Jan Blahoslav*. Praha: Svobodné slovo, 1966, s. 172-175

2 VÝVOJ HUDEBNÍ VÝCHOVY OD DOBY POBĚLOHORSKÉ PO 60. LÉTA 20. STOLETÍ

Po potlačení stavovského povstání nastala krize ve školství, které předtím bylo na vzestupu. Byly zrušeny protestantské školy a po vydání Obnoveného zřízení zemského (1627) za hranice odešla velká část inteligence. Díky tomu dočasně poklesla úroveň městských a farních škol. Jediným zdrojem vzdělanosti byly obnovované a zřizované církevní školy, odkud se šířila po celé zemi.

2.1 Tovaryšstvo Ježíšovo a české školství

Tovaryšstvo Ježíšovo⁶³ působilo v českém království již od roku 1556, když dvanáct prvních jezuitů přijelo na pozvání Ferdinanda I. do Prahy. V červenci roku 1556 byla zahájena činnost první partikulární jezuitské školy v Praze. Byli do ní přijímáni chlapci z katolických i protestantských rodin. Od roku 1559 pořádali jezuité se svými žáky divadelní hry náboženského charakteru, které byly u publika velmi oblíbené. Roku 1566 pronikli jezuité na Moravu, kde se usadili v bývalém minoritském klášteře v Olomouci. Ihned po vypuknutí stavovského povstání byli jezuité z Čech vykázáni. Vrátili se po bitvě na Bílé hoře a postupně jim byla svěřena rekatolizace království.⁶⁴ Roku 1620 jim byla císařským dekretem svěřena správa Univerzity Karlovy. Postupem času však začali mít jezuité spory s kardinálem Arnoštem Vojtěchem Harrachem⁶⁵, který jako kancléř univerzity chtěl udržet svůj vliv na směr, kterým se univerzita ubírala. Tento spor došel tak daleko, že Harrach zakázal jezuitům sloužit bohoslužby v arcidiecézních chrámech. Situace se uklidnila až roku 1654, kdy byla založena Ferdinando-Karlova univerzita. Jezuité měli ve správě nadále teologickou a filozofickou fakultu. Jezuité si udrželi vliv na vzdělání až do zrušení řádu roku 1773⁶⁶.

⁶³Řád založil roku 1534 Ignác z Loyoly (*1491-†1556) s šesti následovníky.

⁶⁴ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo-Jezuité v Čechách*. Praha: Mladá fronta dnes, 1995, 245 s., ISBN 80-204-0471-6

⁶⁵*1598-1667, významná osobnost českého baroka. Od r. 1623 arcibiskup pražský, od r. 1626 kardinál.

⁶⁶Řád byl obnoven v roce 1815

2.1.1 Jezuitský školní systém

Jezuitský školní systém vycházel z osvědčených zásad. Latinské školy (partikulární), ze kterých se později stala gymnasia, měly pět ročníků a byly vedeny jako nižší stupně vzdělání.⁶⁷ První tři ročníky (infima, media, suprema) se nazývaly gramatica, další dva ročníky humanitas (poesis, rhetorica). Jedním ze základních pilířů výuky bylo ovládnutí latiny a řečtiny.⁶⁸ Už od počátků studia žáci studovali nejlehčí klasiky. Žáci denně studovali 2-3 hodiny dopoledne i odpoledne kromě soboty. Ráno většinou probíhalo zkoušení předešlé látky, které prováděli vynikající žáci, zatímco profesori opravovali domácí úlohy. Odpoledne se probírala řecká a latinská gramatika. V sobotu byli žáci zkoušeni z látky celého týdne a byl probírán katechismus. Výuka probíhala zdarma. K těmto gymnáziím byly přiřazovány tzv. elementárky (dalo by se říci základní školy), kam přicházeli malí chlapci, kteří pak plynule přešli na gymnázium. Výuka byla vedena v nižších ročnících česky, ve vyšších latinsky.

Tzv. vyšší studia probíhala tři roky na filozofické fakultě, další čtyři roky na fakultě teologické.

2.1.2 Hudební výchova v jezuitských školách

Hudební výchově přikládali jezuité velký význam. Žáci měli „1. účinkovat zpěvem a hudbou při mši sv. a při všech úkonech v kostele, 2. zpívati litanie za zemřelé každé pondělí, 3. v sobotu zpívati litanie loretánské nebo modlit se růženec, též jazykem českým, 4. v některé dny zpívati některé privátně k úctě P. Marie“⁶⁹ Novinkou oproti dřívějšímu období byla výuka na hudební nástroje. Je nasnadě, že veškeré hudební vzdělávání, ať teoretické nebo praktické, bylo podřízeno potřebám kostela.

Na rozkvětu hudební výchovy se podílely i jiné církevní řády, hlavně piaristé.

⁶⁷ČORNEJOVÁ Ivana. *Jezuitská pedagogika v kontextu dobového vzdělávání*. Dostupné z <http://www.katakomy.cz/media/17339/bjk-2009-cornejova.pdf>

⁶⁸*Jezuitské školství v době působení prvního Tovaryšstva*. Dostupné z http://www.jesuit.cz/old/?id=historie_2-cesko_2-skolstvi

⁶⁹GREGOR, Vladimír, SEDLICKÝ, Tibor. *Dějiny hudební výchovy v českých zemích a na Slovensku*. Praha: Supraphon, 1990, s. 18

2.2 Hudební výchova v městských školách

Kromě klášterních škol se vyučovalo nadále i v městských školách, které se však v poválečném období potýkalo s nedostatkem kvalitních učitelů. Postupem času se však začala situace díky absolventům klášterních škol zlepšovat.

Řídící osobou, která určovala kvalitu hudby nejen ve škole, ale v celé obci byl kantor.⁷⁰ Toto povolání bylo existenčně značně nejisté, neboť jejich plat zůstával v intencích doby minulé (sobotalés). Jejich existenci zčásti normalizovala až Marie Terezie.

Kromě svých hudebních kvalit musel prokázat i náboženské cítění, neboť hudba byla jedním z prostředků rekatolizace.⁷¹ Hudbě se vyučovalo denně a výuka byla podřízena hudbě produkované v kostele. Zpěvu byly vyhrazeny zvláštní hodiny, zpívalo se však i mimo ně, zvláště v hodinách náboženství. Ke zpěvu jednohlasému se přidával zpěv vícehlasý. Žáci se učili zpívat nejspíše poslechem a zpívalo se česky i latinsky. K nejvíce užívaným zpěvníkům patřil „Kancionál český“⁷², který sebral Matěj Václav Šteyer⁷³ a „Slavíček rajský“, který upravil Jan Josef Božan⁷⁴. Tyto zpěvníky obsahovaly i protestantské písně. K prvním a nejúspěšnějším harmonizátorům církevní písně patřil Adam Michna z Otradovic.⁷⁵ Ke zpěvu přibyla i hra na nástroje. Výuka na rozdíl od klášterních škol nebyla sjednocená, závisela na celkovém pojetí kantora.

Kantor, jak již bylo zmíněno, se staral o celé hudební dění v obci. K významným církevním svátkům kantor nacvičil s talentovanými žáky velké vokální skladby. Je tedy možné se domnívat, že kantoři velmi dobře znali hudební novinky. Někteří byli sami úspěšní hudební skladatelé, např. Tomáš Norbert Koutník, Jiří Ignác Linek, Jan Josef Dusík atd.

⁷⁰GREGOR, Vladimír, SEDLICKÝ, Tibor. *Dějiny hudební výchovy v českých zemích a na Slovensku*. Praha: Supraphon, 1990, s.17

⁷¹JŮVA, Vladimír: *Kapitoly z dějin hudební výchovy*. Brno: UJEP, 1966, s.4

⁷²Prvně byl vydán roku 1683

⁷³*1630 - +1692, významný barokní spisovatel, člen Tovaryšstva Ježíšova

⁷⁴*1644 -+ 1712, spisovatel a kněz

⁷⁵*1600-1676, barokní hudební skladatel. Nejvýznamnější díla: Loutna česká, Česká mariánská muzika, Svatořeční muzika

Česká kantorská škola měla zásadní vliv ve výchově mistrů, kteří proslavili českou hudbu v Evropě: bratři Dusíkové, Jan Kuchař, Jan Dismas Zelenka a Jan Václav Stamic. Kantorské povolání se často dědilo z otce na syny.

2.3 Vývoj hudební výchovy v druhé polovině 18. století

2.3.1 Uzákonění všeobecné školní docházky

Na konci 17. a v průběhu 18. století docházelo v habsburské monarchii stejně jako v okolním světě k převratným společenským změnám. Postupný odklon od barokního způsobu myšlení a vývoj osvícenství ukázal nezbytnost celospolečenských reforem, zvláště pokud chtěla monarchie udržet krok se svým německým rivalem Pruskem a s Francií.⁷⁶ Převratné reformy začaly za vlády císařovny Marie Terezie a pokračovaly zejména za vlády jejího syna císaře Josefa II. Kromě reforem, týkajících se přímého vedení státu a přetvoření monarchie v centralizovaný stát, byla prioritou reforma školství. Vláda si uvědomovala, že negramotnost širších vrstev obyvatelstva je brzdou celkového rozvoje státu a jeho ekonomiky. Reformou školství byl pověřen Ignaz von Felbinger⁷⁷, který již předtím provedl školskou reformu v Prusku. Felbinger vypracoval teze, které byly 6. prosince 1774 vydány jako zákon „*Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal-, Haupt- und Trivialschulen in den sämtlichen k.k. Erbländern*“⁷⁸, který byl roku 1777 vydán i v češtině. Tento zákon zavedl všeobecnou školní docházku pro chlapce i dívky ve věku od 6 do 12 let. Často se Marii Terezii připisuje vyhlášení povinné školní docházky, která však byla uzákoněna až v roce 1869. V praxi se tedy stávalo, že děti chodily do školy pouze v zimě, zatímco v době zvýšené potřeby fyzické práce byly školy zvláště v zemědělských oblastech prázdné.⁷⁹

Podle nového zákona byly ve všech zemích habsburského mocnářství zavedeny tři typy elementárních škol, které na sebe systémově nenasazovaly.

Triviální školy byly zakládány při faře. Žáci se v ní učili kromě náboženství tzv. trivium (čtení, psaní, počítání) a praktické dovednosti, dívky navíc šití a pletení.

⁷⁶VÁŇOVÁ, Růžena: *Školský systém v českých zemích-vývoj a současný stav* (In VALÍŠKOVÁ, Alena, KASÍKOVÁ, Hana a kolektiv. *Pedagogika pro učitele*. Praha: Grada 2011, 456 s. ISBN: 978-80-247-3357-9), s. 69

⁷⁷*1724 - +1788, kněz, člen augustiniánského řádu

⁷⁸ŠTVERÁK, Vladimír, MRZENA, Jan. *Felbinger a Kindermann Reformátoři lidového školství*, Praha: SPN, 1986, s. 22

Náklady na tento typ škol byly připsány šlechtě nebo městu. Dozorci triviálních škol byli představitelé jednotlivých děkanátů a vikariátů, kteří byli povinni psát zprávy o výsledcích vzdělávání pro Zemskou školní správu. Výuka probíhala v mateřském jazyce.

Hlavní školy byly ustanoveny v krajských městech. Náplň výuky byla podobná triviální škole, byla však obohacena o latinu, geometrii, sloh a základy reálií. V první třídě žáci studovali v mateřském jazyce, ve druhé částečně v němčině, ve vyšších třídách již plně v němčině. Tyto školy financoval stát.

Normální školy se zakládaly v zemských hlavních městech. Tyto školy připravovaly pro studium na gymnáziu. V těchto školách byly ustanoveny tzv. preparandy, které měly připravovat učitele triviálních a hlavních škol. Toto rozvrstvení základního školství trvalo až do roku 1869.⁸⁰

Dalším stupněm vzdělání, které bylo předstupněm k univerzitnímu studiu, bylo gymnázium, pro které byly zavedeny jednotné učební osnovy. Gymnaziální stupeň vzdělání byl reformován roku 1775 Graciánem Marxem.^{81 82}

Novem tereziánského školství se staly střední odborné školy, které připravovaly zejména státní úředníky.

Také univerzitní vzdělání prošlo záhy po nástupu Marie Terezie na trůn reformou. Na univerzitě byl zaveden státní dozor a správa. Univerzita tak přišla o většinu své autonomie, zaručené a potvrzené předchozími českými panovníky. Univerzitní samospráva jako výkonný orgán byla potlačena a přešla pod státní dozor. Také funkce arcibiskupa pražského coby kancléře a garanta univerzity byla zredukována na minimum. Změnilo se chápání univerzity. Dříve byla univerzita brána jako vědecká instituce, kde se svobodně bávalo, nyní byla výuka na univerzitě plně podřízena potřebám státu k výchově lékařů, kněží, právníků atd.⁸³ Roku 1773 bylo zrušeno Tovaryšstvo Ježíšovo, které tedy přišlo

⁷⁹VÁŇOVÁ, Růžena: *Školský systém v českých zemích-vývoj a současný stav* (In VALÍŠKOVÁ, Alena, KASÍKOVÁ, Hana a kolektiv. *Pedagogika pro učitele*. Praha: Grada 2011, 456 s. ISBN: 978-80-247-3357-9), s. 70

⁸⁰VÁŇOVÁ, Růžena a kol. *Studijní texty k dějinám pedagogiky*. Praha: UK 1997, s. 235

⁸¹HŘEBCOVÁ, HELENA: *Školské reformy za panování Marie Terezie a Josefa II. a jejich odraz v deníkových záznamech J.J.Ryby*. Dostupné z <http://epedagog.upol.cz/eped1.2003/mimo/clanek34.htm>

⁸²*1721 - +1810, kněz, člen piaristického řádu

⁸³KUZMIN, Michail Nikolajevič. *Vývoj školství a vzdělání v Československu*. Praha: Academia, 1981, s. 57

o kontrolu nad školstvím, a učitelé z jezuitského řádu byli z univerzity vyloučeni. Ve všech typech škol byla ztelná silná tendence ke germanizaci.⁸⁴

2.3.2 Hudební výchova v osvícenství

Vzhledem ke konceptu osvícenského školství se postavení hudební výchovy značně změnilo. Předtím bylo vyučování hudby, potažmo chrámového zpěvu, jednou z nejdůležitějších činností ve škole. Nyní, ruku v ruce s osvícenským zesvětštěním škol, bylo odsunuto do pozadí.⁸⁵ Ve školách triviálních byl zpěv veden jako nepovinný vedle měřičství, štěpařství a jiných předmětů. Díky tomu také na rozdíl od hlavních předmětů neexistovaly jasné dané osnovy. Učitelé při výuce používali Felbingerovu knihu „Methodenbuch“ (Kniha metodní). Bylo v ní obsaženo třináct náboženských písní pro různá roční období, které učitel s žáky nacvičoval a které se také staly vzorem pro školní písně až do konce 19. století. Tyto písně se zpívaly vždy na začátku a konci vyučování a obsahovaly mravní poučení. Žáci se podíleli i na chrámovém zpěvu a nejrůznějších státně-spoločenských příležitostech (panovníkovy narozeniny, jubilea nástupu na trůn apod.). Jistá rehabilitace hudební výchovy na nižším stupni vzdělání nastala roku 1805, kdy bylo vydáno „Politické zřízení německých škol v c.k. německých dědičných zemích“, pro něž se vžilo označení Schulkodex. Školství tímto zákonem bylo dáno opět do opatrování římskokatolické církve.⁸⁶ V důsledku toho se museli žáci s učitelem denně účastnit mší. Tímto bylo dána i náplň hudební výchově.

Na normálních školách se zpěv nevyučoval vůbec. Na preparandách, kde byli připravováni budoucí učitelé, se hudba vyučovala dle potřeb triviálního školství. Na gymnáziích a odborných školách byl zpěv ukotven jako nepovinný předmět roku 1849. Velký význam pro rozvoj hudby v Čechách mělo založení Pražské konzervatoře v roce 1811.

⁸⁴SOMR, Miroslav. *Nástin dějin školství a pedagogiky*. Praha: Ministerstvo školství ČSR, 1987, s.106

⁸⁵KOVAŘÍK, Vladimír. *Vývoj hudební výchovy na českých školách*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1960, s. 75-76

⁸⁶KUZMIN, Michail Nikolajevič: *Vývoj školství a vzdělání v Československu*. Praha: Academia, 1981, s. 67

2.3.3 Hudební výchova v době Národního obrození

Protože v městských osvěcenských školách nebyla hudební výchova vůbec nebo velmi málo, vývoj hudební výchovy přešel z velkých měst na venkov. Zde ještě pamětníci slavné české barokní kantorské školy udržovali hudbu v hojné míře i ve školách.

Česká obrozenecká společnost vnímala potřebu národní hudby a písní, což se projevilo i v náplni výuky na školách. K náboženským písním, které se dosud zpívaly, přistoupily i písně světské. Prvním českým skladatelem, který vydal sborník umělých písní pro školní zpěv byl Jan Jakub Ryba⁸⁷. Jeho zpěvník „Kancionálek pro českou školní mládež“, který byl vydán roku 1808 byl prvním školním zpěvníkem v českých zemích.⁸⁸ Tyto písně měly silné morální poučení. Ve stejném duchu se nese i jeho sbírka „Dar pilné mládeži“. Velmi brzo se ve školách začaly zpívat i vlastenecké písně. V letech 1835-1844 vycházel „Věvec ze zpěvů vlasteneckých“, za jehož vydáním stáli především Josef Krasoslav Chmelenský⁸⁹ a František Škroup⁹⁰. Do tohoto sborníku přispívala velká řada kantorů a hudebních skladatelů. Sborník se stal jedním ze základních zpěvníků škol.⁹¹

⁸⁷*1765 – 1815, kantor a hudební skladatel

⁸⁸HOLZKNECHT, Václav, POŠ, Vladimír a kolektiv autorů. *Potřebujeme hudbu: Kapitoly o hudební výchově*. Praha: Panton, 1969, s. 40

⁸⁹*1800 - +1839, český básník a libretista

⁹⁰*1801 - +1861, český hudební skladatel

⁹¹GREGOR, Vladimír, SEDLICKÝ, Tibor. *Dějiny hudební výchovy v českých zemích a na Slovensku*. Praha: Supraphon, 1990, s. 28

2.4 Hudební výchova v 19. a 20. století

První polovina 19. století přinesla období společenských změn v celé Evropě, jejichž předzvěstí byly ideály Velké francouzské revoluce. Vznikají národní hnutí, hlavně v zemích, jejichž celistvost byla rozdrobena na více států (Německo, Itálie). V českých zemích stále probíhalo Národní obrození. V rámci romantického vnímání se umělci začali obracet k národní historii, což se projevilo i v hudbě, nejvíce v operě.

První česká opera (nebo spíše singspiel), *Dráteník Františka Škroupa* měla premiéru v roce 1826. Toto dílo si záhy vydobylo velkou popularitu. Jeho ostatní operní díla byla na německý text. Opravdu národní operní školu vytvořil Bedřich Smetana, jehož díla, vokální i instrumentální, zůstávají dodnes živá. Díla jeho současníků, kteří stáli proti němu v opozici jsou dnes vesměs neznámá. Další tvůrci české národní hudby 19. století byli Antonín Dvořák a Zdeněk Fibich. Počátek 20. století přinesl nové celospolečenské změny i umělecké směry. Z českých hudebních skladatelů vynikly zejména novátorské principy Leoše Janáčka a Bohuslava Martinů. Velký zvrát přinesla první světová válka (1914-1918), díky které vzniklo samostatné Československo, což mělo velký vliv na školský systém. Období prosperity bylo přerušeno německou okupací (1939-1945) a posléze více než čtyřicetiletou totalitou (1948-1989). Tyto činitele se podílely na českém školství.

2.4.1 Vývoj hudební výchovy v 19. století a počátku 20. století

Významným milníkem ve vývoji hudební výchovy se stal rok 1869, kdy byla zákonem stanovena jako povinný předmět pod názvem *Zpěv na obecných, měšťanských a nižších reálných školách*.⁹² O tom, jak pohlížela oficiální místa na význam hudební výchovy, svědčí i zkoušky pro budoucí učitele hudební výchovy na střední škole (za stavu kdy však byla hudební výchova na středním stupni nepovinná), které se ustanovily roku 1871. Zkoušku mohl vykonat uchazeč, který měl více než 18 let, absolvoval měšťanskou školu a složil zkoušku z hudebnosti. Na nižším stupni se stal učitelem hudební výchovy

⁹²GREGOR, Vladimír, SEDLICKÝ, Tibor. *Dějiny hudební výchovy v českých zemích a na Slovensku*. Praha: Supraphon, 1990, s. 41

uchazeč, který měl zkoušku ze zpěvu na maturitním vysvědčení.⁹³ Tento stav trval až do roku 1921, kdy byl jmenován odborný inspektor hudby a zpěvu. Nový zkušební řád pro učitele hudby a zpěvu vyšel až roku 1928.

Hudební výchova měla přidělenou jednu vyučovací hodinu týdně. Přesto nebyly stanoveny osnovy, takže styl výuky byl plně na schopnostech učitele. Tento stav se snažilo vyřešit nařízení ministerstva kultury a vyučování z roku 1874, který se týkal obecných a měšťanských škol. Určovalo se v něm, že náplní hudební výchovy by mělo být nacvičování vlasteneckých a národních písní. Jednalo se o první osnovy hudební výchovy, které byly novelizovány roku 1883. Byl zaveden zpěv církevních písní a na měšťanských školách vícehlasý zpěv. V roce 1907 bylo nařízeno probírat i hudebně-teoretické učivo. Tyto osnovy zůstaly v platnosti do roku 1915⁹⁴, kdy byly osnovy na základě široké kritiky zmodernizovány. Tyto platily až do roku 1930.

2.4.2 Hudební výchova v období 1918-1945

V první dekádě tzv. První republiky se hudební výchova potýkala se stejnými problémy jako v minulém století. Hlavním problémem byl nedostatek kvalitních pedagogů, zastaralost metod výuky a nízká dotace hodin. Na středních školách byla hudební výchova vedena až od roku 1930. Tyto problémy byly kritizovány již v prvních letech 20. století. Od roku 1924 pravidelně probíhaly sjezdy Československé jednoty hudebních stavů, na kterých se neustále volalo po nápravě.⁹⁵ Roku 1934 byla založena Společnost pro hudební výchovu, v jejímž čele stál budoucí ministr zahraničních věcí PhDr. Kamil Krofta⁹⁶. Dalšími činovníky byli Václav Talich⁹⁷, Alois Hába⁹⁸ a prof. Zdeněk Nejedlý⁹⁹.

⁹³KOVAŘÍK, Vladimír. *Vývoj hudební výchovy na českých školách*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1960, s. 99-100

⁹⁴JŮVA, Vladimír: *Kapitoly z dějin hudební výchovy*, Brno: UJEP, 1966, s.29

⁹⁵GREGOR, Vladimír, SEDLICKÝ, Tibor. *Dějiny hudební výchovy v českých zemích a na Slovensku*. Praha: Supraphon, 1990, s.76

⁹⁶*1876 - +1945, ve funkci ministra zahraničí 1936 – 1938.

⁹⁷*1883 - +1961, světově proslulý dirigent

⁹⁸*1893 – 1973, hudební skladatel

⁹⁹*1878 - +1962, historik, muzikolog, v období 2. sv. války a v poválečném období významně politicky činný (ministr, člen ÚV KSČ)

Společnost pořádala roku 1936 1. mezinárodní hudebně vzdělávací kongres, kde byly předávány zkušenosti z jednotlivých zemí.

Nedostatek aprobovaných pedagogů hudební výchovy na středních školách se začal řešit roku 1928, kdy vyšel nový zkušební řád pro pedagogy. Podle něj učitel hudební výchovy musel absolvovat čtyřleté praktické studium na konzervatoři a teoretické na katedře hudební vědy.

K propagaci hudební výchovy mezi žáky se začalo záhy používat moderních prostředků, jako byl gramofon a Československý rozhlas, který vznikl v roce 1923. Při školách začaly také vznikat sbory, které prováděly sborová díla klasická i moderní.

Zkvalitňování hudební výchovy se zpomalilo obdobím německé okupace, která tvrdě postihla veškerou společnost. Uzavření vysokých škol 17. listopadu 1939 znamenalo nemožnost výchovy vysokoškolsky vzdělaných pedagogů. Učitelé hudební výchovy studovali na pedagogickém oddělení pražské konzervatoře.

V nelehké době okupace lidé více než kdy předtím hledali útěchu v hudbě. Ve školách se zpívaly staré české písně, národní písně i sbory a písně klasiků české hudby (Smetana, Dvořák aj.) jako skrytý odpor proti okupaci. Osvobození a obnovení republiky roku 1945 přineslo nové naděje.

2.4.3 Poválečné období

Období v letech 1945-1989 byla naše pedagogika silně ovlivněna změnou politického směřování země. Po roce 1948 byla část pedagogů, která nesouhlasila s totalitní diktaturou, propuštěna ze škol. Nedostatek kvalitních pedagogů, který byl zapříčiněn zčásti válkou a zčásti touto čistkou, byl záminkou k zakládání pedagogických gymnázií, které vychovávaly pedagogy pro mateřské a národní školy (1950/51). V roce 1953 byla zkrácena školní docházka na osm let a vznikla jedenáctiletá škola jako náhražka gymnázií. Pro pedagogy mateřských a národních škol byly zřízeny pedagogické školy. Pedagogové 2. stupně studovali na vyšších pedagogických školách a učitelé 3. stupně, vyučující na jedenáctileté škole studovali na pedagogických fakultách. V roce 1960 vyšel nový školský zákon zavádějící opět devítiletou školní docházku a vysokoškolské vzdělání pedagogů.

Veškeré hudební školy byly roku 1951 zestátněny. V roce 1958 byly zřizovány devítileté hudební školy. Ve školním roce 1960/61 vznikly Lidové školy umění, jejichž existence byla a je v celosvětovém měřítku raritou.

2.4.4 Vývoj hudební výchovy v 50. a 60. letech

Padesátá léta jsou jistým mezníkem ve vývoji hudební výchovy. Nelze však říci, že by toto období sehrálo významnou roli v rozvoji hudební výchovy. Ba naopak. V padesátých letech se hudební výchova vyučovala pouze do věku třinácti let, tedy od první do sedmé třídy základního vzdělávání. Tehdejší ministerstvo školství tímto degradovalo hudební výchovu a tím také estetické rozvíjení osobnosti žáků.¹⁰⁰ Výuka hudební výchovy tak na několik let ustoupila do pozadí, přesto, že její odsun vyvolal v povědomí mnoha pedagogů, členů Svazu československých skladatelů, výrazné pochybnosti. I přes mnohé snahy a konference, které měly hudební výchovu pozvednout a navrátit jí své místo, zůstala výuka tohoto předmětu v pozadí. Během padesátých let dochází také ke zrušení studijních oborů hudební výchovy na Pedagogických fakultách v Plzni, v Českých Budějovicích a v Olomouci. Vzhledem k nedostatku pedagogů hudební výchovy na druhém stupni základních škol, lze jen těžko chápat toto sesazení studia hudební výchovy z pedagogických fakult. Výuka hudební výchovy byla na velmi nízké úrovni a to nejen díky učitelům s malou hudební průpravou, ale také díky nízkému zájmu inspektorů a ředitelů o tento předmět.¹⁰¹

Až na počátku šedesátých let dochází k jakémusi posunu a prvnímu odstraňování nedostatků otevřením pedagogických institutů v krajských městech a založením kabinetů hudební výchovy při Krajských ústavech, které slouží k dalšímu vzdělávání učitelů. Novým přínosem byly Gramofonové závody¹⁰², které vydávaly gramofonové desky pro školy a dále vydávání zpěvníků, učebnic, metodických průvodců a příruček Poslech hudby. Soudobí skladatelé, kterými v té době byli např. Ilja Hurník¹⁰³, Petr Eben¹⁰⁴ nebo Viktor

¹⁰⁰FUKAČ, Jiří, TESAŘ, Stanislav, VEREŠ, Jozef. *Hudební pedagogika: Koncepce a aplikace hudebně výchovných idejí v minulosti a přítomnosti*. Brno: Masarykova univerzita, 2000, ISBN 80-210-2458-5, s. 73

¹⁰¹SEDLÁK, František a kolektiv. *Nové cesty hudební výchovy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1977, s.101

¹⁰²Založeny r. 1951 v Loděnici.

¹⁰³*1922 - + 2013

¹⁰⁴*1929 - + 2007

Kalabis¹⁰⁵, napomohli svými písněmi k vytvoření moderních učebnic v hudební výchově. Hudební výchova se začínala uplatňovat ve větším měřítku. Zakládali se vyšší hudebně pedagogické školy a konzervatoře. Větší prostor se estetické a hudební výchově dával i na pedagogických institucích a fakultách. Problematika hudební výchovy se dostávala do popředí také v mnohých hudebních časopisech jako např. *Estetická výchova* či *Hudební rozhledy*, jsou publikovány mnohé práce z oblasti hudební pedagogiky. Hudební výchově však doposud nepodařilo dostat se na úroveň sousedních států. V té době se uplatňoval za hranicemi naší země systém pro rozvíjení tvořivosti dítěte německého skladatele Carla Orffa – tzv. Orffův Schulwerk¹⁰⁶. Stoupenci tohoto systému, kterými byli Ladislav Daniel, Petr Eben či Ilja Hurník, se snažili touto cestou inovovat výuku hudební výchovy u nás. V Maďarsku vynikal Kodályho princip nácviu intonace ve výuce hudební výchovy. Na přelomu padesátých a šedesátých let vzniká *Čs. společnost pro hudební výchovu*¹⁰⁷. Představitelem této organizace byl Jan Hanuš. Šlo o společnost pro hudební rozvoj, která fungovala v úzkém kontaktu s hudebními skladateli a umělci. Tím se hudební výchova opět dokázala prosadit do popředí ať už přes mnohé hudební přehlídky, celostátní soutěže tvořivosti mládeže, propojováním zkušeností z ciziny. Větší pozornost získává sólový i sborový zpěv. Dochází k velkému rozkvětu dětských sborů.¹⁰⁸ Mezi ty nejúspěšnější patřili *Brněnský sbor* Františka Lýska, dětský sbor *Severáček* v Liberci, *Kühnův dětský sbor* v Praze, *Ostravský dětský sbor* nebo *Pražský dětský rozhlasový sbor*. Konali se různé sborové festivaly a soutěže, mnozí skladatelé komponovali písně a dětské sbory. V televizi byly uváděny dětské opery, jako např. *Brundibár*¹⁰⁹ H. Krásy¹¹⁰ nebo *O dvanácti měsíčkách*¹¹¹ J. Křičky¹¹². Dále se v televizi objevovaly přenosy oper z divadel nebo koncerty pro mládež. Mnozí z řad vynikajících pedagogů, se podíleli na vzniku metodik

¹⁰⁵*1923 - +2006

¹⁰⁶O něm bude psáno v další kapitole.

¹⁰⁷FUKAČ, Jiří, TESAŘ, Stanislav, VEREŠ, Jozef. *Hudební pedagogika: Koncepce a aplikace hudebně výchovných idejí v minulosti a přítomnosti*. Brno: Masarykova univerzita, 2000, ISBN 80-210-2458-5, s.76

¹⁰⁸GREGOR, Vladimír, SEDLICKÝ, Tibor. *Dějiny hudební výchovy v českých zemích a na Slovensku*. Praha: Supraphon, 1990, s.132

¹⁰⁹Tato dětská opera měla premiéru r. 1943 v terezínském ghettu.

¹¹⁰*1899 - +1944

¹¹¹Premiérována r.1962

¹¹²*1882 - +1969

a pedagogických publikací, které jsou přínosem studentům až dodnes. Hudební tvorba a její propagace zaznamenávají jasný vzestup.

3 NOVÝ SMĚR V POJETÍ HUDEBNÍ VÝCHOVY – 70. LÉTA

Počátek 70. let 20. století přinesl novou koncepci hudební výchovy. Význam hudební výchovy není už jen v přínosu teoretických a naučných poznatků, ale má hlavně vést žáky k aktivizaci a estetickému prožitku. Tím se rozvíjí žákova tvořivost a seberealizace. Učitelé v hodinách podporují aktivitu dětí jejich zapojením do různých her, do zpěvu písní, do vlastní improvizace a jednoduchého doprovázení písní pomocí lehce ovladatelných nástrojů. Na mnohých školách byl zařazen jako nepovinný předmět sborový zpěv nebo hra na nástroj.

Výuka hudební výchovy na základních školách však byla zařazena jen do sedmé třídy.¹¹³ Na gymnáziích pak existuje hudební výchova jako předmět, který je pouze výběrový, a až v posledním ročníku se studenti setkají s estetickou výchovou. Tím však vznikla několikaletá propast ve vzdělávání mladých lidí z hlediska estetického rozvoje. Naproti tomu se hudební výchova velmi pestře uplatňuje v mateřských a základních školách. Již v šedesátých letech se vydávají gramofonové desky, vytváří se nespočet nových hudebních příruček a hudba se do škol a také do domácností dostává prostřednictvím televize. Ve školách se v rámci výuky používali gramofonové desky I. Hurníka vydané roku 1972 pod názvem *Umění poslouchat hudbu*. Dále se nově využívali různé magnetické tabulky a elektronické zvukové pomůcky.

Hudební výchova má velký význam na tzv. Lidových školách umění. Dnes známe tyto školy pod názvem Základní umělecká škola. Zde žáci obvykle nastupují v sedmi letech, ale mnohdy již dříve, do přípravných ročníků. Lidové školy umění si kladou za cíl vychovávat děti k hudbě a vyhledávat a rozvíjet talenty, ti následovně studují na hudebních konzervatořích či jiných institucích vedoucích k profesionálnímu uplatnění v hudbě. Proto v té době vznikala celá plejáda učebnic, tzv. Škol hry na dané hudební nástroje.

Adepti hudebního umění se účastní různých celostátních i mezinárodních soutěží pro instrumentalisty, sólové pěvce či komorní tělesa, které si svou úroveň a jméno uchovaly dodnes. Mezi nejvýznamnější soutěže patří např. Smetanova klavírní v Hradci Králové, v rámci Pražského jara v Praze nebo Dvořákova pěvecká v Karlových Varech.

¹¹³GREGOR, Vladimír, SEDLICKÝ, Tibor. *Dějiny hudební výchovy v českých zemích a na Slovensku*. Praha: Supraphon, 1990, s.140

Roku 1975 vznikla Česká hudební společnost, která se významně podílela na modernizaci hudební výchovy. Její součástí jsou společnosti skladatelů B. Smetany, A. Dvořáka, Z. Fibicha, L. Janáčka, V. Nováka, B. Martinů atd. Hlavní náplní byl rozvoj koncertů pro mládež a dětské sbory nebo konání letních interpretačních kurzů a táborů. Rozkvět hudebního umění bylo efektivní pro vznik dalších zájmových kroužků, jakými byla třeba Mládež a kultura.¹¹⁴

Od roku 1974 se stal oblíbeným festival vážné hudby Smetanova Litomyšl. Významnou roli hrála Československá televize a rozhlas. Jeho prostřednictvím vznikla rozhlasová soutěž mladých hudebních talentů Concertino Praga, konající se od roku 1969. V dalším hudebním rozvoji se uplatňují divadla hudby a kluby mládeže.

Důležitou roli mají opět dětské sbory, které se rozšiřují o stále nové. Přibývají např. Pardubický dětský sbor, brněnská Kantiléna, Bambini di Praga v Praze, Šumperský dětský sbor či Dětský sbor Jitro v Hradci Králové. Olomouc se stává od roku 1972 každoročně střediskem soutěží dětských sborů. Konají se zde tzv. Svátky písní.

Od druhé poloviny sedmdesátých let se zkvalitňuje studium hudební výchovy na pedagogických fakultách. Studium se věnuje odborněji didaktice, hudební psychologii, estetice, hlasové výchově, sluchové analýze a dále se zaměřuje na improvizaci, tvořivost, schopnost vedení hudebních souborů a pedagogickou praxi. Pedagogové vysokých škol vytváří vědecké práce ve všech disciplínách, které jsou nezbytnou součástí studia hudební výchovy. Vzniká tak spousta nových metodik a odborné literatury zaměřující se na problematiku jednotlivých hudebních předmětů a oborů. Obecně lze říci, že sedmdesátá léta zaznamenala určitý vzestup hudební výchovy, avšak její další rozvoj pokračuje v nadcházejících letech až dodnes.

Protože základními principy moderní hudební výchovy, která má svůj počátek v 70. letech je aktivita a tvořivost žáků, bude na tyto principy zaměřena další kapitola.

¹¹⁴FUKAČ, Jiří, TESAŘ, Stanislav, VEREŠ, Jozef. *Hudební pedagogika: Koncepce a aplikace hudebně výchovných idejí v minulosti a přítomnosti*. Brno: Masarykova univerzita, 2000, ISBN 80-210-2458-5, s.73-76

4 TVOŘIVOST V SOUČASNÉ HUDEBNÍ VÝCHOVĚ

V současné době se bohužel pokračuje trend, kdy se hudební výchova bere jako oddychová činnost. Tento fakt se největší měrou podílí na podceňování tohoto předmětu. Uvědomění tohoto stavu, který ostatně trvá již od konce 19. Století, si uvědomovali a uvědomují četné pedagogické osobnosti a bývá častým námětem pedagogických konferencí.¹¹⁵ Je nepochopitelné, že v době, kdy je jasně dokázán význam estetické výchovy na formování lidské osobnosti, jsou právě estetické výchovy poslední v řadě předmětů.

Tato kapitola je zaměřena na tvořivou oblast, která má tvořit páteř výuky hudební výchovy.

4.1 Pěvecká výchova

Ačkoliv je elementární pěvecká výchova jednou z hlavních složek hudební výchovy, je v dnešní době podceňována a není jí věnována dostatečná pozornost. Je to dáno jednak faktem, že budoucí učitelé hudební výchovy často sami neprocházejí soustavnějším hlasovým školením a obecně význam hudební výchovy je v soustavě předmětů podceňován. Pěvecká výchova má být zaměřena na všeobecný rozvoj hudebnosti žáků a měla by jim vštípit základy normálního hlasového projevu. Pěvecká výchova by měla být spjata s výukovou praxí, tj. s probíranými písněmi. Před samotným zpíváním by se třída měla alespoň krátce rozezpívat.

V období předškolní a školní docházky rozeznáváme čtyři vývojové fáze hlasu, které úzce souvisí s vývojem člověka:

V první fázi, která probíhá ještě před nástupem do školy, je rozsah hlasu okolo šesti tónů, zhruba od c1-a1 (h1). Hlas poté nabývá na rozsahu směrem nahoru i dolů.

V přemutační fázi (u dívek zhruba 11-12 let, u chlapců 12-14) může být hlasový rozsah jedna a půl oktávy i více.

V době mutace probíhají v důsledku celkových změn organismu a nárůstu hrtanu změny, které se projeví u dívek a chlapců rozdílně. U chlapců dochází k nekontrolovatelnému přeskokování hlasu (v jedné chvíli mluví basem i sopránem)

¹¹⁵Např. Musica viva in schola

a ztrátě hlasové síly. U dívek neprobíhá mutace tak příkře, nicméně i dívčí hlas obvykle ztratí nosnost hlasu a je patrná i dyšnost tónu. V době vrcholu mutace by zvláště chlapci neměli přepínat hlas a raději nezpívat (nemožnost kontroly učitelem).

V pomutačním období (zhruba 15-18) se ukazuje druh hlasu, který nabývá nových kvalit.¹¹⁶

4.1.1 Nácvik pěveckého dýchání

Prvním a zcela zásadním úkolem, kterému se musí učitel při základním pěveckém výcviku již od nejranějších let věnovat je nácvik a automatizace pěveckého dýchání. Pro nácvik pěveckého dechu je nezbytná korekce tělesného postoje. Učitel musí odstraňovat různé defekty, jakými jsou povolené držení těla nebo naopak křeč v těle, záklon nebo předklon hlavy apod. Výcvikem dechu sledujeme fyziologické znění hlasu a prodloužení délky hudebních frází. Dechové cvičení, které jsou v začátku nezbytné provádět bez hlasu, je nutné provádět v dobře větrané místnosti a nepřehánět dobu jejich trvání (při delším nácviku hrozí nevolnost).

Nejprve učitel vysvětlí žákům nádech. Velmi častou chybou, kterou lze u žáků při zpěvu pozorovat, je tzv. klavikulární dýchání. Tento svrchní typ nádechu se projevuje zvednutím hrudníku a ramen. Při tomto nádechu se naplní plíce pouze ve své vrchní části. Pro zpěv je naprosto nevhodný.

Pro zpěv je nejvýhodnější brániční (někdy též nazývaný abdominální) typ dechu, při kterém je vzduch veden do celých plic a omezuje tlak na hlasivky. Při bráničním nádechu dochází v důsledku tlaku bránice na ostatní orgány k vyklenutí břišní stěny a boků. Žáci jej tedy mohou velmi snadno kontrolovat rukou. K nácviku hlubokého nádechu slouží nejrůznější pomůcky („nadechni se do břicha“, „zkus dýchat do ruky“). Je důležité, aby žáci nenadechovali velké množství vzduchu. Jako dobrá představa poslouží příklad lehké přivonění, nasávání vůně atd. Učitel musí při nácviku nádechu zdůraznit důležitost neslyšnosti nádechu. Žáci jsou vedeni nejdříve k nádechu nosem, který je základní.

Pokud žáci zvládli hluboký nádech, přikročí učitel k druhé fázi pěveckého vedení dechu, k jeho zastavení, uklidnění (někdy je též popisováno jako zadržení dechu). Je dobré žáky upozornit na odlišnost normálního dýchání a pěveckého dýchání. Schéma normálního

¹¹⁶LÝSEK, František. *Problémy pěvecké mutace*. Brno: UJEP, 1974, 99 s.

dýchání je nádech-výdech-pauza. Naproti tomu pěvecký nádech se skládá z nádechu, koncentrace dechu a zpomaleného výdechu. Používání termínu „zadržení dechu“ může být zvláště u malých dětí kontraproduktivní, protože pojem „zadržení“ může vyvolat představu něčeho násilného a nepřírodního. Je lepší použití termínu „zastavení dechu“. Nejlépe se vycvičí rytmicky: nádech - zastavení na určitou dobu - výdech.

Nácvik třetí fáze pěveckého dýchání, zpomaleného výdechu, bývá obvykle nejobtížnější. Žáci mají tendenci vydechnout do prvního tónu. Stejně jako v předešlé fázi je nutné žákům vysvětlit, že se nejedná o nic nepřírodního. Nejčastější pomůckou pro zpomalený výdech je vypouštění vzduch přes našpulené rty na slabiku „s“ nebo „f“. Je však třeba kontrolovat, aby bylo toto „syčení“ prováděno rovnoměrně. Je důležité, aby byla udržena co možná nejdéle (ale bez křeče) nádechová pozice. Toto mohou opět žáci kontrolovat rukou položenou na břichu.

4.1.1.1 Nejčastější chyby žáků v průběhu pěveckého dýchání:

1. Povolený tělesný postoj popř. křečovitě držení těla. Při prvním případě se musí žákova pozornost upínat k napřimovacím svalům, dobrou pomůckou zde je opření žáka o stěnu, nebo představa královského postoje (učitel však musí kontrolovat pozici ramen, nesmí se stahovat). Při odstranění křeči se využívá uvolňovacích cviků zaměřených na strnulou oblast (plynulé otáčení hlavy), uvolňování ramen atd.
2. Povrchní, vysoký nádech. Tuto vadu odstraníme představou dýchání do ruky nebo představou, že pod pupkem je dno džbánu, do které se nalévá voda (vzduch).
3. Křečovitě zadržení dechu. Tento defekt odstraníme představou, že pouze zastavíme nádech, nezatínáme břišní svaly.
4. Vydechnutí dechu do prvního tónu.

4.1.2 Nasazení tónu

V praxi se učitel setká s třemi druhy hlasového nasazení.

Tvrdé nasazení je způsobeno nárazem vzduchu o hlasivky. Výsledkem je nepříjemný, nezdravě znějící tón. Pokud se tohoto nasazení užívá často, mohou vznikat hlasové poruchy.

Dyšné nasazení vzniká v důsledku úniku přemíry vzduchu přes hlasovou štěrbinu. Hlas není koncentrovaný, je patrný šelest. Pokud je vyloučena mutace, nemoc nebo hlasová vada, odstraňuje se výcvikem dechu.

Měkké nasazení je jediné správné. Hlas vzniká koncentrovaným dechem. Je k hlasivkám nejšetrnější a na poslech nejpříjemnější.¹¹⁷

Bohužel se v dnešní praxi setká učitel s málo žáky, kteří mají přirozeně vyvinutou hlasovou funkci. Je to dáno především estetickou změnou ve vnímání zpěvu. V dnešní popové hudbě jsou často oceňovány i hlasy, které jsou vytvářeny špatným způsobem.

4.1.3 Rozezpívání

Samotný hlasový výcvik začínáme ve chvíli, kdy jsme vysvětlili důležitost dýchání pro zpěv a žáci chápou jednotlivé fáze vedení dechu pro praktickou aplikaci. Již od počátku výuky bychom měli žákům vysvětlit důležitost rozezpívání před zpěvem. Zde je vhodné připodobnit rozezpívání např. k rozcvičce sportovce („stejně jako musí sportovec před výkonem zahřát svaly, zpěvák musí zahřát hlasivky“). Učitel by se měl zaměřit na automatizaci cviků a obrnit se velkou mírou trpělivostí. Při dotaci jedné hodiny týdně se musí připravit na opakování stejných chyb u žáků.

Je dobré rozezpívání zahájit lehkými dechovými cviky, jejichž provádění sami žáci kontrolují rukou na břicho. Při dechových cvičeních se žák musí vyvarovat násilnosti a snahou „vydržet co nejdéle“. Břicho se při cvičeních nesmí křečovitě stahovat směrem k páteři. Je možné místo dechových cvičení použít několika předklonů, které jsou doprovázeny hlubokým vdechem a výdechem.

Samotné hlasové cviky při rozezpívání učitel volí dle svých zkušeností, schopností a vyzrálosti dětí. Jedním z osvědčených způsobů je zpěv se zavřenými ústy, tzv. brumendo, které navozuje hlavovou rezonanci. Žáci si sami mohou ověřit, kde zní tón. Je lepší začínat cvičením ze shora, které přenáší hlavovou rezonanci i hlubší polohy. Můžeme volit slabiky i krátké věty. Při rozezpívání je důležitý učitelův příklad. Učitel přizpůsobí vždy polohu rozezpívání blízko žákům a předzpívává ve střední síle a poloze. Je důležité, aby děti pochopily, že krása zvuku není v jeho síle. Stejně jako výše popsanou náhradu dechových cvičení může učitel místo hlasových cvičení použít úryvky z dětmi oblíbených písní.

¹¹⁷HÁLA, Bohuslav, SOVÁK, Miloš. *Hlas-řeč-sluch*. Praha: SPN, 1955, s. 61-63

Rozezpíváním se žáci nejen připravují na samotný zpěv nebo nácvik nových skladeb, ale třída se i sezpívává, tj. dostává se do stejné hlasové polohy. Jak bude popsáno níže, je efektivní promíchat talentovanější zpěváky s méně talentovanými.

4.1.4 Práce s nezpěváky

Již při seznámení se třídou by měl učitel provést pěveckou prověrku, aby zjistil, na jaké jsou žáci úrovni. Při této diagnostice by si měl stanovit cíle a prognózu hudebního vývoje třídy. Ani tato prověrka však nemusí prokazovat míru talentu jednotlivých žáků.

Bohužel se muzikalita dětí rok od roku zhoršuje. Je to dáno především výchovou v rodině¹¹⁸, ve které není zvykem zpívat, a reprodukovanou hudbou v masmédiích, která postrádá melodiku. Drtivá většina dětí přicházejících do škol má zakrnělou muzikalitu, kterou je však pílí a učitelovým působením možno rozvinout. Je nutné, aby učitel neizoloval méně talentované žáky, ale naopak je aktivně zapojoval do výuky. Pokud je to možné, měli by se promíchat silnější zpěváci se slabšími. U žáků, kteří nejsou schopni intonovat, přikročíme k recitaci písní nebo textů na prodlouženém výdechu.

Při práci s nezpěváky, zejména v nižším školním věku, postupuje dle následujícího návodu¹¹⁹: Nejdříve ukážeme žákům, co všechno můžeme s hlasem udělat. Mluvíme jako medvěd, loutka, pták apod. Necháme žáky tyto zvuky opakovat. Žáci poté zkoušejí napodobit zvuk sirény na vokál „u“ a to jak vzestupně, tak i sestupně. Žáci zpívají sirénu až do nejvyššího volného tónu, který prodlouží. Učitel i žáci znázorňují pohybem ruky melodii sirény. Pokud se již daří udržení vysokého tónu, přikročí učitel k nácviku v několika fázích:

1. V první fázi učitel nasadí vysoký tón, žáci se snaží opakovat ve stejné výšce, než se jim podaří nalézt stejnou polohu. Učitel jim pomáhá pohybem ruky.
2. V další fázi se žák snaží o zafixování vysokého tónu. Učitel zazpívá vysoký tón na vokál u a žák po něm opakuje, dokud se mu nepodaří zazpívat tón ve stejné výšce. Později může učitel použít kukačkové tercie.
3. Ve třetí fázi učitel zazpívá v kukačkové tercii krátkou větu, kterou žák nápodobou opakuje.

¹¹⁸TICHÁ, Alena. *Učíme děti zpívat*. Praha: Portál, 2005, 152 s. ISBN 80-7178-916-X, s.12

4. V poslední fázi učitel zazpívá na jednom tónu větu „Tento tón, to je on“. Žáci opět opakují.

Díky časté fixaci tohoto cviku, při kterém si žák vybuduje fyzický pocit v krku, bude schopen zazpívat tento tón. Když si tento tón děti zafixují, učitel zvolí úryvky písní v sestupných intervalech vždy od tohoto tónu. Tento postup se uplatňuje u nezpěváků i u žáků, kteří sice intonují čistě, ale jejich hlas má malý rozsah. Často se totiž stává, že žáci nezpívají čistě z důvodu, že jim nevyhovuje poloha písně. Děti, které nejsou vedeny k zpěvu, mají většinou značně omezený rozsah směrem do vyšší polohy, která se však dá lehce rozezpívat.

4.1.5 Hlasová hygiena

Učitel by měl sám znát a praktikovat hlasovou hygienu, jejíž zásady by měl vštěpovat i žákům. První a nejdůležitější pravidlo je nenutit žáky do hlasitého zpěvu a zabránit i tomu, aby i v „zápalu boje“ neforsírovali. Bylo by ideální, kdyby žáci, kteří jsou nemocní, či po nemoci, v hodině nezpívali a učitel by jim měl zdůraznit, aby se hlasově šetřili i během dne. Dětský hlas je mimořádně náchylný ke vzniku hlasových chorob. Učitel hudební výchovy by si těchto i jiných hlasových vad měl všimnout a konzultovat s rodiči popř. vhodnost léčby foniatrem. Učebna by měla být dobře vyvětraná a nepřetopená. Bylo by vhodné, aby výuka hudební výchovy nebyla zařazena po tělesné výchově. Bylo-li by to možné výuka by měla probíhat v dopolední výuce, kdy nejsou žáci ještě hlasově unaveni („vymluvení“).

¹¹⁹HALASOVÁ, Jitka, VELANOVÁ, Anna. *Breviář k hudební výchově*. Brno: vyd. Nakladatelství a knihkupectví učebnice a knihy Mgr. Jitka Spiesová, 1995

4.2 Nácvik rytmu

S výcvikem rytmu je možné začít dříve než se samotným zpěvem. Je to dáno tím, že oproti nepěveckým dětem je zcela arytmičtých dětí mizivý počet (cca 0,1 % žáků). Výhodou je, že děti mají rytmické pohyby a zvuky rády a nestydí se, jako v případě pěveckého výkonu.

Nácvik rytmu je nejvýhodnější nejprve rytmickou recitací říkadel, básniček, lehkých slovních spojení apod., které žáci opakují spolu s pohyby částí těla. Učitel může používat nejrůznější hry, které jsou popsány v instruktážní literatuře. Vždy by však měl mít na mysli, že nemůže jít jen o zábavu a radost ze hry, ale hlavně o celkový rozvoj muzikality žáků. Schopnějším žákům, kteří již umí udržet tempo, může učitel svěřit rytmické hudební nástroje. Ostatní žáci rytmizují hrou na tělo, podupáváním apod.

Postupně se třída propracovává od pravidelného vyťukávání dob k těžším činnostem, jako jsou rytmické vícehlasy, improvizace a rytmické diktáty. Žáci se naučí používat rytmické slabiky, které simulují délku not.

Po zvládnutí rytmizace hlasem (deklamace říkadel), hrou na tělo a rytmické nástroje se přikročí ke spojení melodie a rytmu při nácviku písně. Nejprve se žáci naučí melodii, zpívají dlouze noty bez rytmických hodnot. Poté se zaměří na rytmickou stránku skladby. Žáci si společně s učitelem vyťukají rytmus písničky. Postupují stejně jako v předchozích rytmických cvičeních. Píseň si zazpívají spolu s učitelem, ale slova zatím nahrazují rytmickými slabikami. Až toto bezchybně zvládnou, mohou zpívat píseň již se slovy.

S nácvikem rytmu souvisí správná artikulace, na kterou učitel musí dbát zvláště v první a druhé třídě. Bohužel se zřetelná mluva dnes podceňuje, což dokazuje zvýšené procento dětí, které přicházejí do školy s výslovnostními vadami.

4.3 Vokální Intonace

Součástí praktické výuky hudební výchovy není jen rozvíjení sluchových a rytmických dovedností, ale také schopnost reprodukovat píseň. K tomu pedagogovi hudební výchovy slouží tzv. vokální intonace. S tímto názvem se setká každý žák na základní škole, základní umělecké škole, budoucí učitel při svém studiu, ať už na konzervatoři nebo posléze na vysoké škole.

V dnešní době je intonace stále jedním z hlavních požadavků hudební výchovy, bez níž by nebylo možné dosáhnout přirozeného vývoje a dalšího rozvoje žáka. Intonaci můžeme chápat jako pojem, který znamená čisté nasazení tónu, tedy správnou představu o výšce tónu. V širším slova smyslu je intonace systém, který má různá pravidla a je užíván jako způsob pro efektivní hudební rozvoj žáka.

Ve čtyřicátých a padesátých letech minulého století se vokální intonací podrobně zabývali mnozí pedagogové nejen u nás, ale i v jiných zemích. Existuje spousta odborné literatury, která zkoumá intonační metody velmi podrobně. František Sedlák píše ve své knize: „Pod pojmem vokální intonace rozumíme obvykle „transformaci notového zápisu hudebního útvaru v jeho adekvátní zvukovou podobu prostřednictvím vokálního aparátu intonujícího jedince.“¹²⁰ Zjednodušeně řečeno, vokální intonace je způsob reprodukce správné výšky tónu hlasem.

Metodické postupy výuky vokální intonace, které jsou používány, jsou rozděleny do dvou etap. První se věnuje intonační výchově dětí na základních školách, druhá pak intonační výchově na středních a vysokých školách.

Mezi nejuznávanější a nejznámější metody vokální intonace na elementárních stupních ZŠ patří tonální metoda písňová Ladislava Daniela a nápěvková metoda Františka Lýska. Na odborných středních školách a vysokých školách se studenti seznamují s intonačními postupy Jaroslava Kofroně, Metoda Doležela či Vladimíra Poše. Velké uznání si získal také maďarský hudební systém Zoltána Kodálye.

¹²⁰F. Sedlák: Psychologické zvláštnosti vokální intonace, časopis Estetická výchova 7/1973

4.4 Hra na hudební nástroje v hodinách hudební výchovy

V hodinách hudební výchovy se děti velmi často setkávají s doprovodem písní pomocí hudebních nástrojů. Jde o velmi atraktivní část hodiny, kdy se může zapojit většina i celý kolektiv žáků do hry. Hra na jednoduché hudební nástroje dětem přispívá jednak k rozvoji rytmického cítění a dále v nich zanechává estetické prožitky. Rozvíjí hudební vnímání a tvořivost, děti poznávají nové barvy tónů, slyší hluboké i vysoké polohy tónů, ve kterých nemohou zpívat. Tyto nástroje jsou lehce ovladatelné a dětem tak přináší radost přesto, že třeba neumí zpívat nebo jsou méně hudebně nadané. Proto je dobré děti v průběhu výuky zapojit aktivně do hodiny a tím se docílí efektivního hudebního zážitku.

Hra na hudební nástroje motivuje děti k dalším hudebním činnostem a zároveň poskytuje „nezpěvákům“ možnost zapojovat se nějakým způsobem do hodiny.

V hodinách hudební výchovy na základní škole najdeme několik žáků navštěvujících základní umělecké školy. Tito žáci většinou prokazují velkou snahu a píli, jsou nesmírně ponořeni do výuky a mají určitý náskok před ostatními dětmi nejen z hlediska hudební nauky, teorie, ale hlavně hudebního rozvoje, hudebních schopností a dovedností. Tyto děti mohou zároveň tvořit určitou oporu pro ostatní děti a také udržují kolektiv v hudební činnosti. „Hra na hudební nástroje rozvíjí motorické a sensorické schopnosti, manuální zručnost a tělesnou obratnost dětí. Souborová instrumentální hra posiluje i aspekty mravní výchovy: vede ke kázni, k pocitu zodpovědnosti a vytváří kolektivní cítění. Dítě podřizuje svou činnost a jednání společným zájmům, prožívá společné úspěchy, vytváří perspektivy.“¹²¹ Méně nadané děti se často vůbec neprojevují v hodinách a snaží se na sebe neupoutat žádnou pozornost. To samozřejmě souvisí s tím, že cítí jejich zaostávání za dětmi hudebně talentovanějšími. Úlohou učitele je vzbudit v těchto dětech zájem a motivovat je nějakými aktivizačními prostředky, které jim umožní zapojit se do hodiny, aniž by se před ostatními dětmi ponížily tím, že neumí například zpívat jako druzí. Takové děti rády uvítají v rukou jednoduchý nástroj, kterým vzbudí vlastní pozornost, zároveň se naučí něco nového a z hodiny si odnesou bohatý prožitek.

¹²¹ SEDLÁK, František a kolektiv. *Nové cesty hudební výchovy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1977, s. 231

4.5 Profil moderního učitele hudební výchovy

V dnešní době jsou na pedagogy kladeny stále větší nároky, což je dáno celkovým společenským vývojem. Učitel je stále konfrontován s novými směry, které se díky informačním technologiím stále posunují dopředu.

Pedagog hudební výchovy má situaci ještě více ztíženou. Hudební výchova je předmětem vícesložkovým, který má nízkou hodinovou dotaci. Obsahuje teorii (dějiny hudby, aktuální dění v hudební sféře a poslech hudby) i praxi (zpěv, intonace, rytmus, hudební tvořivost). Učitel musí rozvrhnout práci na každou hodinu, aby neuvrhl výuku do stereotypu, tj. musí se snažit o vyváženost teorie a praxe. Více než v jiných učebních předmětech je u učitele hudební výchovy potřebný zájem a zapálenost. Hudební výchova je pro mnohé žáky prvním setkáním s hudbou a učitel je musí motivovat k většímu poznání hudby a hudební tvořivosti, což je bez osobního zanícení pro věc nemožné. Měl by být nadmíru dobrým psychologem, který pozná, kdy se k žákům chovat citlivě, a zároveň dobrým vychovatelem, který si zjedná potřebnou autoritu. Tu si získá jen tehdy, když dokáže naplnit celý vyučovací čas aktivitou žáků. Musí mít na paměti, že zvláště pro menší žáky je vzorem. K tomu musí uzpůsobit i styl a modulaci své mluvy. Těžko budou děti zpívat kultivovaně, pokud učitel mluví a zpívá hřmotně. Měl by zachovávat zásady hlasové hygieny. Pro úspěch jeho práce je nezbytné, aby byl schopen zahrát na hudební nástroj a zazpívat skladby, které po žácích vyžaduje. Je samozřejmostí, že sleduje nejnovější hudební dění a je schopen žákům vysvětlit kvalitu jednotlivých hudebních trendů.

K přípravě na každou hodinu by neměl učitel hudební výchovy přistupovat šablonovitě. Pokud učí v několika třídách stejného ročníku, musí si uvědomit, že každá třída je něčím specifická a každý žák je jinou individualitou. Proto by měl učitel co nejdříve dobře poznat jednotlivé osobnosti a jejich hudební možnosti, aby podle toho mohl definovat jednotlivé plány práce tříd a používat odlišné metody výuky. Při dlouhodobé přípravě musí vycházet z faktu, že hudební výchova je v učebním procesu zastoupena 33 hodinami ročně, tj. 4 hodinami v měsíci. Vždy je lepší, aby se učitel připravil na alternativu tří hodin v měsíci. Breviář k hudební výchově radí učitelům: „*Radíme proto:*

1. nepočítat se čtyřmi, ale jen se třemi hodinami HV v měsíci... Ze tří hodin věnujeme:

- první – novému učivu v intonaci a hlasové výchově, ostatní učivo se bude procvičovat,
- v druhé vystoupí do popředí složka rytmická a hudebně -pohybová
- ve třetí složka poslechová

*Bude-li v měsíci i čtvrtá hodina hudební výchovy, budeme vše docvičovat, opakovat a zbude čas i na to, co mají děti obzvlášť rády.*¹²²

Ožehavým problémem, se kterým se učitel setkává, je klasifikace. Specifičnost hudební výchovy, stejně jako výtvarné a tělesné výchovy, tkví v tom, že tento předmět navštěvují žáci s rozdílnou mírou talentu. Učitel by neměl chválit jen nadané žáky, ale zasebemenší pokrok chválit i méně talentované děti. Obecně by měl učitel při své klasifikaci zohlednit aktivitu jednotlivých žáků během celého známkovacího období. Znáмка by neměla zahrnovat případné výkyvy v chování žáků.

Hudební výchova je mnohotvárnou činností. Jde samozřejmě o výuku, která je postavena na rozdíl od jiných povinných předmětů na aktivizaci žáků. Hudební výchova by měla v dětech rozvíjet jejich tvořivost, estetické cítění a samozřejmě také jejich teoretické znalosti a hudební dovednosti. Základ úspěchu výuky hudební výchovy závisí na schopnostech učitele. Důležité je rozvrhnutí hodiny na několik částí teoretických a praktických. Hodina hudební výchovy by měla být pestrá a měla by dětem přinést radost ze hry a společné aktivity. Ať už jsou ve třídě děti hudebně nadanější i méně šikovné, vždy je zásadní zapojit do výuky všechny děti.

¹²²HALASOVÁ, Jitka, VELANOVÁ, Anna. *Breviář k hudební výchově*. Brno: vyd. Nakladatelství a knihkupectví učebnice a knihy Mgr. Jitka Spiesová, 1995. 157

4.6 Modelová hodina hudební výchovy na 1. stupni ZŠ

Je dobré si hodinu hudební výchovy rozdělit do několika částí. Na jejím začátku žáky seznámíme s tím, co se v dané hodině bude dít. Například, že v dnešní hodině se naučíme novou písničku, kterou si zkusíme doprovodit na jednoduché nástroje, zopakujeme si písničky z minulých hodin, které již dobře známe a budeme procvičovat jména a délky not, které jsme zatím probírali. Dnes se také dozvíme něco o významném českém skladateli Bedřichu Smetanovi.

Dříve než přistoupíme k zopakování písní a nácviku nové písně, několika krátkými cvičeními se s dětmi rozezpíváme. Použijeme k tomu také hudební nástroj, nejlépe klavír. Dětem učitel předzpívá cvičení na několika tónech, sekundách či terciích, např. na slabiky ma-mi-ma, naznačí jim nádech a děti cvičení společně zopakují. Po půltónech nahoru a dolů, tak děti několikrát cvičení opakují. Každý učitel by si měl umět vymyslet několik málo lehce zvladatelných cvičení pro děti na jednoduché slabiky. Po krátkém, řekněme pěti minutovém rozcvičení, můžeme přejít k opakování starších písniček. Nejdříve si s dětmi připomeneme texty a potom začneme s reprodukcí zvolené písně. Pokud má písnička více slok, můžeme také děti vystřídat v sólech. Než začneme nacvičovat intonaci a rytmus nové písničky, seznámíme se s jejím textem a převedeme si její obsah. Můžeme vybírat písně z učebnic hudební výchovy, či z mnoha dalších zpěvníků vhodných dle věku a možností žáků. Předpokládejme, že nacvičujeme píseň s dětmi čtvrté třídy, které již umějí číst a dokáží pochopit obsah jednoduché lidové písně. Nácvik písně je rychlejší, rytmus je již dětem zapamatovatelnější i v důsledku představivosti některých not a jejich délek. Pokud nám nejde rytmus se slovy vytleskat, použijeme např. rytmické slabiky: ta-tá-ta-ty-tá apod. Písničku si s doprovodem klavíru zazpíváme a můžeme si doprovod spetřit také Orffovými nástroji, třeba dřívky, trianglem nebo bubínkem. Vše s dětmi jednotlivě secvičíme. Nástrojový doprovod ocení zejména ty děti, které nejsou pěvecky příliš zdatné a jejichž intonace je slabá. Další část hodiny věnujeme vlastnímu výkladu. V učebnici hudební výchovy máme např. úryvek o skladateli B. Smetanovi. Ten si společně přečteme a poté si můžeme at' už otázkami nebo třeba připravenou křížovkou informace zopakovat.

(Př.: „Ve kterém městě se skladatel narodil? Ve kterém století skladatel žil? Jak se jmenuje jeho opera, ve které Jeník prodal svou Mařenku?“)

Nově získané informace si s dětmi zopakujeme a můžeme dětem také pustit krátkou ukázkou z opery: např. duet Esmeraldy a Principála – Milostné zvířátko¹²³ a poté jim zadat domácí úkol – O jakém zvířeti se v opeře mluví? Zkuste se zeptat doma babiček i dědečků, apod.

Po krátké ukázkě a výkladu nového učiva si s dětmi můžeme zopakovat problematiku názvů a délek not, které jsme probírali v dřívější hodině. Děti můžeme vyvolávat k tabuli, aby do notových osnov zapisovaly jednotlivé noty, nebo noty, které jim učitel ukazuje na plastových nebo papírových obrázcích, pojmenovávaly.

Na závěr hodiny si s dětmi zazpíváme nově naučenou písničku a předešleme jim, co nás bude čekat v další hodině.

¹²³Z opery B. Smetany Prodaná nevěsta

ZÁVĚR

Cílem mé diplomové práce bylo zmapovat vývoj hudební výchovy jako předmětu. Zaměřila jsem se na vývoj od počátku českého školství (zač. 10. stol.) po současnost. Z mnoha pramenů vyplynulo, jaký nevalný osud měla hudební výchova ve vývoji našeho školství. Přes četné dílčí úspěchy ve snaze o reformu hudební výchovy, není však stav hudební výchovy dosud uspokojivý. Hudební výchově se nevěnuje taková pozornost, jakou by si zasloužila.

Práci jsem koncipovala čtyř kapitol, z nichž první tři rozebírají bohatý, ale zčásti strastiplný vývoj hudební výchovy, a čtvrtá se zabývá základními aspekty tvořivosti hudební výchovy.

Při psaní práce jsem se opírala jednak o informační zdroje, zabývající se touto problematikou, a zároveň jsem zde užila vlastní zkušenosti z praxe. Studium pramenů mě obohatilo o četné poznatky k danému tématu.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- ČORNEJ, Petr. *Panovníci Svaté říše římské*. Praha: Práh, 1994, 62 s. ISBN 80-85809-27-3
- ČORNEJ, Petr. *Dějiny zemí Koruny české I*. Praha: Paseka, 1992, 302 s
- ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo-Jezuité v Čechách*. Praha: Mladá fronta dnes, 1995, 245 s., ISBN 80-204-0471-6
- DANIEL, Ladislav. *Hudební výchova: Cvičebnice zpěvu a hudební nauky pro 2. semestr paédagogických institutů*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1962.
- FUKAČ, Jiří, TESAŘ, Stanislav, VEREŠ, Jozef. *Hudební pedagogika: Koncepce a aplikace hudebně výchovných idejí v minulosti a přítomnosti*. Brno: Masarykova univerzita, 2000, 181 s. ISBN 80-210-2458-5, 181 s.
- FUKAČ, Jiří, Štědroň: *Hudba 20. století, její postavení a význam při rozvoji hudebnosti žáků ZŠ, SŠ a ZUŠ*. Brno: CDVU MU, 1993, 70 s.
- GREGOR, Vladimír, SEDLICKÝ, Tibor. *Dějiny hudební výchovy v českých zemích a na Slovensku*. Praha: Supraphon, 1990, 282 s.
- HÁLA, Bohuslav, SOVÁK, Miloš. *Hlas-řeč-sluch*. Praha: SPN, 1955, 355 s.
- HALASOVÁ, Jitka, VELANOVÁ, Anna. *Breviář k hudební výchově*. Brno: vyd. Nakladatelství a knihkupectví učebnice a knihy Mgr. Jitka Spiesová, 1995, 192 s.
- HOLZKNECHT, Václav, POŠ, Vladimír a kolektiv autorů. *Potřebujeme hudbu: Kapitoly o hudební výchově*. Praha: Panton, 1969, 453 s.
- Hudební výchova: Učební osnovy pro 1. až 9. ročník, Vzdělávací program základní škola*. Praha: Fortuna, 1996.
- JANÁČEK, Josef: *Jan Blahoslav*. Praha: Svobodné slovo, 1966, 190 s.
- JŮVA, Vladimír: *Problémy hudební pedagogiky*. Brno: UJEP, 1970, 108 s.
- JŮVA, Vladimír: *Kapitoly z dějin hudební výchovy*. Brno: UJEP, 1966, 102 s.
- KÁDNER, Otakar. *Pedagogika, školství a jejich dějiny: Edice Z dějin pedagogiky, sv. 18*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981, 197 s.
- KOLEKTIV AUTORŮ. *Musica viva in schola VIII*. Brno: UJEP, 1987, 378 s.
- KOLEKTIV AUTORŮ. *Musica viva in schola, XII*. Brno: MU, 178 s. ISBN 80-210-12223-4

- KOLEKTIV AUTORŮ. *Musica viva in schola XXII*. Brno: Masarykova Universita. Pedagogická fakulta. Katedra hudební výchovy, 2010. ISBN 80-210-2427-5
- KOVAŘÍK, Vladimír. *Vývoj hudební výchovy na českých školách*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1960, 238 s.
- KOVAŘÍČEK, Václav. *Prameny k dějinám školství I*. Olomouc, 1984.
- KUZMIN, Michail Nikolajevič. *Vývoj školství a vzdělání v Československu*. Praha: Academia, 1981, 241 s.
- LÝSEK, František. *Problémy pěvecké mutace*. Brno: UJEP, 99 s.
- SEDLÁK, František a kolektiv. *Nové cesty hudební výchovy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1977, 284 s.
- SOMR, Miroslav. *Nástin dějin školství a pedagogiky*. Praha: Ministerstvo školství ČSR, 1987, s.310
- ŠTVERÁK, Vladimír, MRZENA, Jan. *Felbinger a Kindermann. Reformátoři lidového školství*. Praha: SPN, 1986, 211 s.
- TICHÁ, Alena. *Učíme děti zpívat*. Praha: Portál, 2005, 152 s. ISBN 80-7178-916-X

Internetové zdroje:

- ČORNEJOVÁ Ivana. *Jezuitská pedagogika v kontextu dobového vzdělávání*. Dostupné z <http://www.katakomby.cz/media/17339/bjk-2009-cornejova.pdf>
- ... *školství v JB*. Dostupné z http://www.jbmb.info/soubory/novinky/Jbulletin_2013_04.pdf
- HALAMA, Jindřich. *Jednota bratrská 1457-2007*. Dostupné z <http://www.rosmus.cz/archiv/ostatni/jednota.pdf>
- SEDLÁČKOVÁ, Romana: *Česká hudební pedagogika a její profilace od jejího počátečního strukturování až po současný stav*. Dostupné z <http://epedagog.upol.cz/eped1.2003/mimo/clanek07.htm>
- Jezuitské školství v době působení prvního Tovaryšstva*. Dostupné z http://www.jesuit.cz/old/?id=historie_2-cesko_2-skolstvi
- MORKES, František: *K historii českého církevního školství*. Dostupné z http://www.skolstvi.cirkev.cz/_d/historie-ccs.doc
- MORKES, František: *Proměny povinné školní docházky*. Dostupné z <http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=5492>

HŘEBCOVÁ, HELENA: Školské reformy za panování Marie Terezie a Josefa II. a jejich odraz v deníkových záznamech J.J.Ryby. Dostupné z <http://epedagog.upol.cz/eped1.2003/mimo/clanek34.htm>

SUMMARY

My thesis is “Music - development and importance of the subject given the context of the history of Czech education system”. The thesis analyzes the different periods of development of music education in the subject of significant historical periods. The work is divided into two parts: The first is the historical development, the second unit deals with aspects of creativity music lessons. There are mentioned the problems with which the teacher meets their solutions. These chapters are further divided into subsections.